

рКиївський національний торговельно-економічний університет

Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ»**

Студента 2 курсу, 5М групи,
спеціальності 281 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

(підпис студента)

Фурманчука
Олега
Павловича

Науковий керівник
доктор економічних наук,
професор

(підпис керівника)

Лагутін
Василь
Дмитрович

Гарант освітньої програми
доктор наук з державного
управління,
професор

(підпис гаранта)

Орлова
Наталія
Сергіївна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	6
1.1. Підвищення національної конкурентоспроможності як політика...	6
1.2. Сутність державної політики конкурентоспроможності.....	15
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЯ ТА ДИНАМІКИ	
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНІ.....	24
2.1. Конкурентні переваги та недоліки економіки України	25
2.2. Місце України в міжнародних рейтингових оцінках	
конкурентоспроможності країн світу.....	39
Висновки до розділу 2	46
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ	
ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....	46
3.1. Стратегія підвищення конкурентоспроможності економіки	
України	47
3.2. Координація дій органів державної влади у процесі реалізації	
політики конкурентоспроможності.....	54
3.3. Напрями підвищення конкурентоспроможності в Україні.....	64
Висновки до розділу 3.....	73
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

На початку ХХІ ст. відбувається перехід світового господарства на інноваційну модель розвитку, що виявляється у трансформації всіх структурних складових соціально-економічного устрою суспільства, зміні рушійних сил розвитку національних економік більшості країн. Прискорення темпів науково-технічного прогресу і перетворення його в основний фактор конкурентного розвитку економіки вимагає підвищення ефективності використання науки, техніки та потенціалу країни для вирішення стратегії розвитку суспільства. Рівень розвитку науково-технічного потенціалу і економіки знань значною мірою обумовлюють конкурентоспроможність економіки країни в глобальному економічному просторі, дозволяють гармонійно поєднати кількісне зростання з покращенням якісних показників економічного розвитку.

Важливою детермінантою впливу глобалізації на національний економічний розвиток є поглиблення диференціації країн «цивілізаційного центру» та «периферійної зони» у соціально-економічному, екологічному і науково-технічному розвитку. Існуюча модель світової економіки констатує появу нових форм і масштабів експансії (екологічного месіанства, сепаратизму та неоколоніалізму, демпінгу, протекціонізму, екологічного тероризму), які суперечливо впливають на міжнародну безпеку, знижуючи загальний конкурентний рівень країн та регіонів. Ця проблема значно посилюється для України в контексті євроінтеграційного поступу держави.

Ця проблематика, в тому числі окремі аспекти забезпечення конкурентоспроможності України, досліджувалася в працях Алімова О. [49], Бистрякова І. [42], Буркинського Б. [11], Веклич О. [17], Герасимчук З. [22-23], Голяна В., Гриценка А. [31], Данилишина Б. [28], Жаліла Я. [67], Іващини О. [38], Лагутіна В., Міняйло О., Новікової Н., Орлової Н., Романенка В., Уманціва Ю., Чухна А. [72], та інших. Науковці та практики розкривають передумови, можливості та наслідки трансформації системи економіки, упорядкування суб'єктно-об'єктних відносин на усіх ієрархічних

рівнях та можливості імплементації успішного зарубіжного досвіду до українських реалій. Важливим аспектом при розробці заходів щодо вдосконалення конкурентного середовища в умовах формування політики інтеграції та сталого розвитку є вивчення перспективних схем відповідного проектування, теорії і методології конкурентних змін, фундаментальних теоретичних основ, які розглядаються в працях Веблена Т. [16], Геєця В.[31], Геллера М. [80], Кемпбела Дж. [74] та інших. Вони відзначають, що діяльність з досягнення конкурентності, у трансформаційних умовах не є загалом успішною.

З огляду на зазначене вище, **метою роботи** є розвиток теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з державної конкурентоспроможності України.

Відповідно визначеній меті, серед **основних завдань**:

- 1) розкрити особливості національної конкурентоспроможності як політики розвитку держави;
- 2) визначити та оцінити конкурентні переваги економіки України в глобалізованому суспільстві;
- 3) проаналізувати положення держави за ключовими показниками в міжнародних рейтингових оцінках конкурентоспроможності країн світу;
- 4) обґрунтувати напрями підвищення конкурентоспроможності в Україні;
- 5) визначити стратегію підвищення конкурентоспроможності держави;
- 6) проаналізувати інституціональну складову досягнення високого рівня конкурентоспроможності держави;
- 7) запропонувати стратегічний проект підвищення конкурентоспроможності.

Об'єктом дослідження є процес формування та реалізації державної політики конкурентоспроможності.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади та практичні підходи до формування і реалізації державної політики конкурентоспроможності економіки України.

Для досягнення поставленої мети використано низку **сучасних загальнонаукових методів та прийомів дослідження**, зокрема: абстрактно-логічний, включаючи аналіз і синтез, індукцію та дедукцію; узагальнення та системного аналізу; проблемно-орієнтованого та статистичного аналізу; економіко-математичного моделювання та прогнозування; інституціонального. Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти та статистичні матеріали Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, обласних державних адміністрацій, Світового банку, Євростату, сучасні економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, офіційні інтернет-сайти, аналітичні огляди тощо.

Структура роботи. Структуру дипломної роботи визначили мета та завдання дослідження. Робота об'ємом 91 сторінка, складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг дипломної роботи магістра становить 74 сторінки друкованого тексту, включає 11 таблиць, 5 рисунків, 3 додатки.

Основні положення випускної кваліфікаційної роботи відображені у статті: Фурманчук О. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах європейської інтеграції України / О. Фурманчук // Управління та адміністрування : зб. наук. ст. студ. У 66 заоч. форми навч. / відп. ред. Н. Л. Новікова. – Ч. 1. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. С 340-346[68].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

1.1. Підвищення національної конкурентоспроможності як політика

Глобальні кризи все більше набувають ознак структурних, а не як тимчасових дисбалансів на кредитних ринках. Уповільнення економічного зростання, порушення нормального функціонування фінансових і ресурсних ринків, зростаюче безробіття, дестабілізація сектору державних фінансів та накопичення соціальних проблем, що спостерігаються у світових масштабах, – усе це свідчить про вичерпаність попередньої моделі соціально-економічного розвитку. Збільшується конфлікт між старими принципами організації економіки та запитами нових технологій, нових моделей соціальної організації. Тому на порядок денний постала проблема втілення комплексних стратегій переходу до стійкого економічного зростання. І пошук відповіді на цей новий системний виклик уже розпочато у більшості розвинених країн і країн, що розвиваються [31, с. 366; 32].

Одним із ключових напрямів антикризових, модернізаційних стратегій країн світу стало стимулювання інноваційного розвитку, запровадження новітніх технологій, створення нових кластерів та секторів економіки, що можуть стати «точками зростання» у майбутньому, спричиняючи різкий підйом конкурентоспроможності держави. В умовах нестабільності, що зберігається на світових фінансових ринках, прискорення руху капіталу, загострення боротьби за ресурси тільки формування довгострокових конкурентних переваг може гарантувати сталий розвиток в інтеграційних умовах [2].

Актуалізується необхідність вироблення нових підходів до забезпечення глобальної конкурентоспроможності країн. Поряд із завданнями структурної та інституційної перебудови національних економік на передній план постали

питання гуманітарного розвитку, соціальної модернізації, підвищення стабільності політичних систем і побудови дієвих механізмів забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Світова економіка зазнає реформ, вступає в період інноваційного розвитку і прискореного науково-технічного оновлення, поширення глобальної конкуренції. Витримати конкурентну боротьбу, наздогнати високорозвинуті країни можливо лише шляхом прискореної модернізації і випереджального розвитку. В сучасних умовах Україна має нову можливість динамічно змінювати, здійснювати модернізацію і системні реформи з метою увійти в G-20. Завдання модернізації передбачає насамперед побудову ефективної соціально-економічної моделі, здатної до інноваційного саморозвитку та забезпечення якісного зростання. На сьогодні Україна поки що далека від цієї мети. В державі зберігається неефективна, енерговитрата, тінізована економіка, зорієнтована на експорт сировини та продукції низького переділу. Консервація подібної економічної моделі, її постійне відтворення загрожує назавжди залишити Україну навіть не на «других», а на «третіх» ролях у світовому поділі праці.

Пріоритетами економічного зростання стають підвищення конкурентоспроможності української економіки, збільшення капіталовкладень у модернізацію та впровадження технологічних інновацій, забезпечення припливу капіталу у високотехнологічні галузі. Комплексна модернізація країни неможлива без забезпечення соціальної модернізації українського суспільства. Основною спрямованістю і метою модернізаційної політики у цій сфері має стати відтворення нової якості життя людини, створення всіх необхідних умов для максимального розкриття її творчого потенціалу, реалізації всіх її інтелектуальних і культурних можливостей. Це передбачає розширення інвестицій у людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя населення, подолання бідності та формування середнього класу – основи стабільності суспільства [4-5].

Необхідною умовою успішної модернізації країни є забезпечення комплексної безпеки її розвитку. Це передбачає відтворення якісно нової системи національної безпеки, здатної враховувати та реагувати на нові внутрішні й зовнішні виклики. Сучасна держава має швидко знаходити відповіді на екологічні й техногенні ризики, загрози фінансовій, економічній, соціальній безпеці, разом з іншими країнами брати активну участь у створенні безпечного міжнародного середовища у регіональному та глобальному вимірах.

Реформа сектору безпеки країни в трансформаційних умовах, з перенесенням акцентів на конкурентоспроможність, яку необхідно розглядати в форматі кількості, якості і ціни, – важлива складова комплексної модернізації України. У суспільно-політичному й соціально-економічному розвитку країни сектор безпеки виконує життєво важливу функцію – продукує одне з основних суспільних благ, а саме безпеку, використовуючи для цього людські, матеріальні та фінансові ресурси країни. Кількість та якість безпеки оцінюється за низкою індикаторів, що обраховуються за загальновизнаними емпіричними методиками. Основні з цих індикаторів – Глобальний індекс миру (Global Peace Index), Індекс неуспішності країн (Failed States Index), Індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index). Глобальний індекс миру обраховується фондом «Погляд людства» (Vision of Humanity) на основі 23 показників, що отримуються з авторитетних джерел миру в Осло (International Peace Research Institute) і Дослідницького підрозділу часопису «Економіст» (Economist Intelligence Unite). Індекс неуспішності країн обраховується Фондом миру (The Fund for Peace) разом з Інститутом зовнішньої політики (Foreign Policy Institute). Він ураховує 12 політичних, соціальних та економічних показників, що ілюструють рівень внутрішньої і зовнішньої конфліктогенності країн, й дає змогу оцінити ризик колапсу країни. Індекс сприйняття корупції є спеціалізованим, однак він стосується ефективності реалізації критично важливих функцій держави. Цей індикатор обраховується Transparency International шляхом аналізу інформації

13 світових інституцій плюс джерел, специфічних для окремих країн. Зазначені індикатори мають комплексний характер і враховують різні чинники, включаючи ефективність державних інститутів, суспільно-політичну й соціально-економічну стабільність, наявність зовнішніх і внутрішніх конфліктів. За цими показниками світові рейтинги України останніми роками значно погіршилися.

Одна з основних причин низької ефективності робіт по досягненню високого рівня конкурентоспроможності України полягає в її недостатньому фінансуванні і матеріально-технічному забезпеченні. У розрахунку на одного працівника економіки в Україні витрачається на порядок менше коштів, ніж у провідних країнах Європи і тому за інтеграційних умов ми втрачаємо позиції на усіх ринках. Це системна проблема, котра у Європі вирішується за допомогою політики вирівнювання, за якої конкуренція є прозорою, а цілі її – зрозумілими. Виходячи із вказаного досвіду, ситуація з фінансуванням на території України не може бути кардинально змінена без вирішення загальнонаціональних економічних проблем.

Реформування системи досягнення конкурентоспроможності залежить не тільки від збільшення фінансування, а й від інших супутніх процесів:

- запобігання новим загрозам і викликам економічній безпеці;
- розвитку за інтеграційних умов, коли завдання вирішуються державними інституціями прозоро та неупереджено;
- демократизації, що властиво більшою мірою транзитивним країнам, в минулому тоталітарних.

Суперечливі та взаємопротилежні процеси досягнення конкурентоспроможності у соціо-еколого-економічній системі є безпосередньою загрозою стабільності систем національного, регіонального, місцевого рівня. Її прояви можуть мати різну форму (очевидні, приховані), але, посилюючись, загрози набувають характеру прямих дій під час різних за масштабами й інтенсивністю фінансових, фінансово-економічних та економічних криз. Функціональний вимір небезпеки досягнення

конкурентоспроможності містить в собі сукупність загроз, котрі розрізняються за об'єктом, у якому вони діють, її оточенням, спонукачами, характером дії та масштабами небезпеки (латентний стан, криза, катастрофа), можливостями попередження тощо. Крім того, трансформаційні процеси інтеграції держави до економічних і політичних союзів, пов'язані із людською діяльністю, спричиняють, по-перше, непередбачувані за своєю сутністю загрози; по-друге, спричиняють синергетичність останніх, тобто комбінування в собі різних за видами загроз (враховуючи вплив на соціум, або накладаючись на нейтральні явища і процеси), перетворюючи їх на загрози. На теоретичному рівні можна виділити наступні групи загроз конкурентоспроможності держави за умов інтеграційних процесів (рис. 1.1). Класичні – пов'язані з нерегламентною роботою соціо-економічних систем, господарств, союзів, які характеризуються спонтанною дією і не залежать від свого негативного цільового призначення; синергетичні – визначаються синергетичними законами взаємодії соціального і економічного універсумів, порушення яких супроводжується виникненням неявних, але реальних змін (економічних, соціальних) систем; загрози трансформації людської свідомості – виникають у процесі набуття людською свідомістю все більших інструментально-прагматичних властивостей і втрати органічних, творчих та критичних властивостей при дедалі більшому заглибленні людини у функціонально неорганічні інформаційно-комунікаційні мережі; загрози порушення техно-гуманітарного балансу із превалюванням нових технічних можливостей людини над моральною відповідальністю щодо їх застосування.

Згідно з «Порядком денним на XXI століття» конкурентне середовище розглядається як базис, що забезпечує сталий розвиток в цілому та регулює взаємодію його трьох підсистем – економічної (стале економічне зростання), екологічної (рівноважне природокористування) та соціальної (соціальний прогрес). Політика досягнення конкурентного середовища реалізується на рівні інституцій (як міжнародних, так і національних), з їх здатністю активно діяти на мікро-, макро- і мезорівнях економічної системи.

Рис. 1.1. Функціональний вимір сучасних загроз сталому розвитку (розроблено автором на основі [21])

Однак, у програмах реформування вітчизняної економіки, відповідно політиці конкурентоспроможності, проблемам формування безпечного розвитку, перш за все як економічного інституту та інструменту регулювання, приділено недостатню увагу. Тому необхідною є розробка нових інституціональних засад його забезпечення.

На ефективність процесу запровадження політики конкурентоспроможності в Україні впливають специфічні особливості економічного середовища, трансформації власності, економічних відносин і господарського механізму функціонування промислових підприємств та соціально-економічна ситуація [14, с. 321; 20; 37]. Зокрема:

- висока залежність територій від промислового виробництва, що знижує зацікавленість промислових підприємств в ефективній політиці держави;
- дефіцит фінансових ресурсів та недостатня умотивованість територіальних громад;
- неефективна система державного управління, яка слабо адаптована до ринкових відносин.

Досі не визначено конкретні інституціональні засади реалізації державної політики конкурентоспроможності. Відсутність комплексного підходу свідчить про значні недоліки в плануванні та реалізації державних програм збалансованого розвитку промислового виробництва. Не забезпечено умов для ефективної державної політики щодо підвищення рівня і якості життя населення й гарантуванні соціальної безпеки держави тощо.

Власне процес реалізації політики конкурентоспроможності повинен включати декілька основних складових, а саме систему правових, інституційних, організаційних та фінансових засобів, які завдяки комплексному використанню, сприятимуть досягненню цілей політики, підвищенню її ефективності (рис. 1.2).

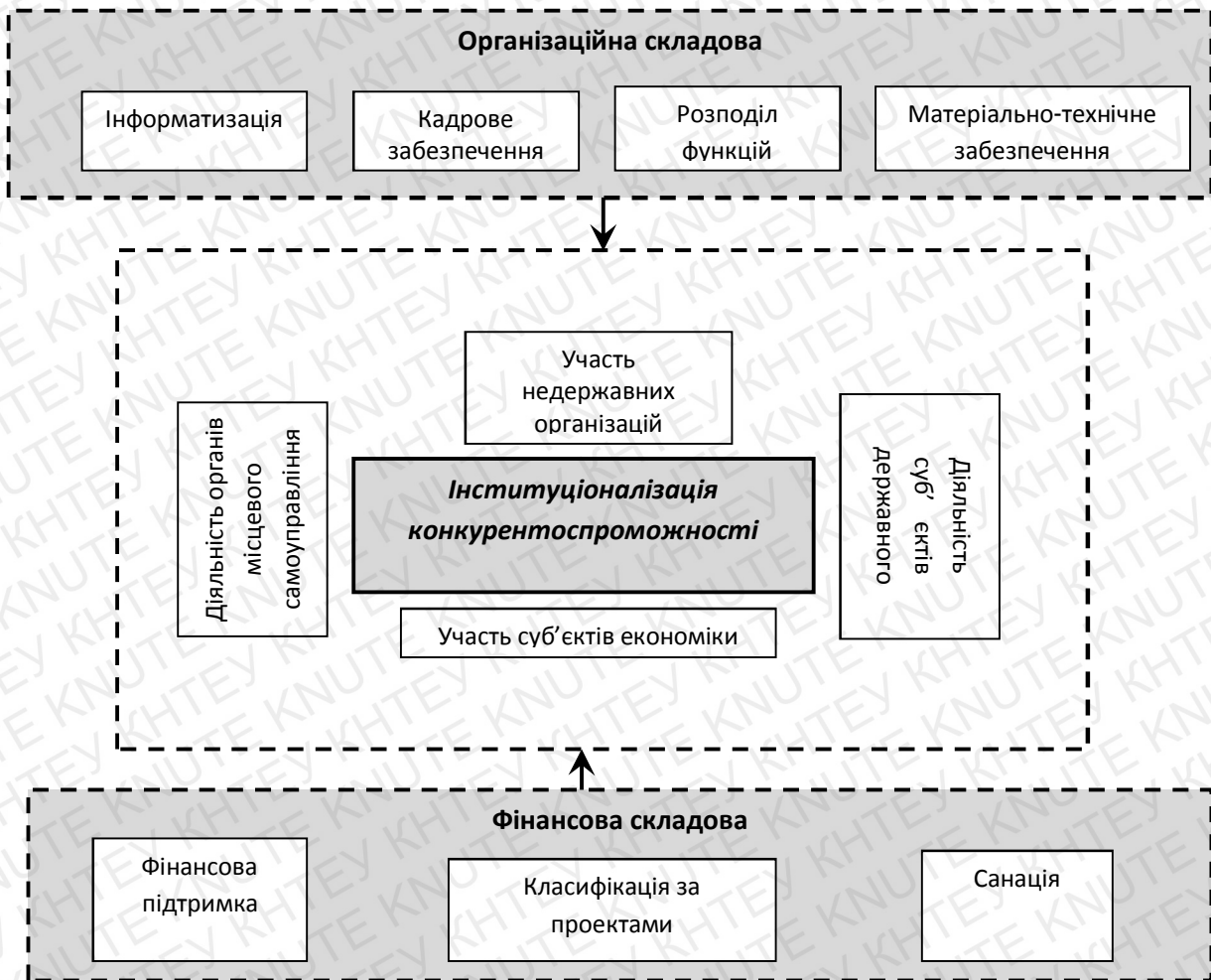

Рис. 1.2. Схема складових політики досягнення конкурентоспроможності
(розроблено автором на основі [21])

Формування правової складової політики (правовий механізм) ґрунтується на тому, що створення та розвиток нормативно-правової бази, безумовно, зазнають впливу різноманітних чинників, визначальними з яких є: основні засади правового поля; забезпечення державності суверенної України; соціо-економіко-екологічні особливості країни в цілому та її регіонів; розширення міжнародної співпраці України та європейська інтеграція тощо.

Інституційна складова політики охоплює діяльність інституціональних елементів, які представляють суб'єктів державної політики різного статусу з особливим призначенням та роллю у процесах її формування і реалізації. Тут важливо розуміти роль інституцій національного та міжнародного порядку.

Організаційна складова комплексного механізму формування й реалізації політики покликана забезпечити функціонування її окремих інституцій (суб'єктів), тобто є сукупністю правил і процедур щодо проектування функціональної структури управління та регламентації взаємодії її учасників, упорядкування їх повноважень тощо.

Метою фінансової складової цього ж механізму є створення умов для залучення грошових ресурсів для розвитку та просування проектів шляхом формування багатоканального фінансування.

Отже, інститути безпечного екологічного розвитку повинні координувати поведінку усіх суб'єктів, згідно із завданнями та принципами сталого соціо-еколого-економічного розвитку. Це сукупність неформальних правил та норм громадської поведінки і формально закріплених у нормах права механізмів, що забезпечують їх дотримання і структурують взаємодії в суспільстві. Вважається, що сьогодні управління економічними процесами здійснюють офіційні (формальні) інститути. Згідно політики реалізації державної діяльності:

- Формальні інститути – це формально закріплені норми, тобто офіційно затверджені конкретними повноважними органами правила, котрі фіксуються як правові акти або письмові розпорядження, що спираються на правові акти (конституція, статутне і загальне право, судові прецеденти, підзаконні акти, тощо), й охоплюють політичні (а також судові), економічні правила і контракти. Проте офіційні інститути становлять лише незначну, проте дуже важливу частину обмежень.
- Неформальні інститути важливі для урегулювання відносин в суспільстві. Вони базуються на суспільній інформації як культурній складовій. Неформальні інститути – це неофіційні обмеження (норми, звичаї, традиції, кодекси поведінки, різного роду умовності, тощо).

Одним з найвагоміших завдань при втіленні ефективної стратегії конкурентоспроможності є переведення уваги з короткотермінових критеріїв кризових ситуацій та щорічних показників на більш далекосяжне й масштабне

мислення з ширшою перспективою. Можна погодитись з короткотерміновим дефіцитом заради подальших вигод. Хоча підприємцям і важко з цим змиритись, уряди можуть це собі дозволити, навіть за умови обмеження строку їхніх повноважень п'ятьма роками. Важливо також вчасно робити передбачення і маневрувати, швидко реагуючи на несподівані ситуації. Передбачення в державній політиці залежать від стратегічної обізнаності й планування, а це визначається кращою стратегічною розвідкою, про що детальніше ми зазначимо у третьому розділі роботи.

1.2. Сутність державної політики конкурентоспроможності

Глобалізація економічного розвитку характеризується зростаючою взаємозалежністю економік різних країн, дедалі більшою цілісністю і єдністю світового господарства, в основі яких – посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці. Проте, впливають ці процеси і на рівень конкурентоспроможності держави, визначаючи, таким чином, її глобальну політичну і економічну стратегію розвитку. Особливо ці питання актуалізуються в контексті забезпечення національної конкурентоспроможності, оскільки негативні тенденції у науково-технологічній та інноваційній сферах в Україні спостерігаються на фоні загострення конкуренції на світовому рівні під впливом:

- процесу глобалізації ринку, який проходить у двох зустрічних напрямках: з одного боку відбувається глобалізація в сфері пропозиції, з іншого – глобалізація у сфері попиту;
- формування на ринку нової конкурентної ситуації – гіперконкуренції, для якої є характерним багатоаспектність інтересів конкуруючих сторін, їх зростаюча агресивність, а також турбулентність розвитку;
- інформатизації суспільства, проявом якої є швидке розповсюдження інформаційних та комунікаційних технологій, використання яких дозволяє формувати потужні інформаційно-комунікаційні системи;

– радикальної зміни типу економічного розвитку, а саме перехід від екстенсивного до інноваційного типу розвитку. В основу останнього закладене використання принципово нових прогресивних технологій, орієнтація на випуск високотехнологічної продукції, використання нових управлінських рішень в інноваційній діяльності [33, с. 216; 34; 86- 88; 96].

Основною метою державної політики конкурентоспроможності є створення умов для стабільного розвитку при достатньо високому і економічно обґрунтованому рівні життя, що реалізується у таких завданнях:

у науково-технічній сфері: збереження і відтворення науково-технічного потенціалу; забезпечення достатньої матеріально-технічної бази для досліджень; забезпечення доступу до інформації;

в інституціональній сфері: приведення у відповідність до світового рівня правової, наукової і інноваційної бази;

у біосфері: визначення і контроль та забезпечення допустимих прийнятних рівнів антропогенного навантаження на природні об'єкти; контроль та формування ресурсозберігаючих і природовідновлювальних властивостей промислового потенціалу, включаючи технології передбачення, уникнення і ліквідації наслідків екологічних катастроф;

у соціальній сфері: забезпечення безпеки і комфортності праці в технологічних процесах і побуті [25, с. 48–49].

Загрози і небезпеки, переважно економічного і фінансового характеру, значною мірою перешкоджають переходу на модель інноваційного розвитку. У Законі «Про основи національної безпеки України» виділено основні загрози конкурентоспроможності і напрями державної політики їх нейтралізації (табл. 1.1). Значною загрозою інноваційному розвитку держави є деградація наукового потенціалу, зокрема основних його складових і кадрів, фінансування і матеріально-технічне забезпечення.

Проблематику формування конкурентоспроможності як властивості об'єкта, досліджували переважно без урахування загалом або лише частково впливу економічного та соціального фактора [96]. Ф. Важинський [12, с. 214]

обґрунтовує, ще й екологічну привабливість території, як складову конкурентості, визначаючи природний капітал, адекватну до невиснажливого природокористування регіональну політику та стан екологічної інфраструктури (виробничої, інституціональної, ринкової тощо).

Таблиця 1.1

**Основні загрози національній безпеці у науково-технічній сфері
та заходи щодо їх нейтралізації***

Зміст загрози	Заходи нейтралізації
Наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинених країн	Посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях
Неефективність державної інноваційної політики і механізмів стимулювання інноваційної діяльності	Посилення державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки як основи створення високих технологій та забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку, створення ефективної системи інноваційної діяльності в Україні
Низька конкурентоспроможність продукції	Поетапне збільшення обсягів бюджетних видатків на розвиток освіти і науки, створення умов для широкого залучення в науково-технічну сферу позабюджетних асигнувань
Нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії	Забезпечення належного рівня безпеки експлуатації промислових, сільськогосподарських і військових об'єктів, споруд та інженерних мереж
Зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високо-технологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності	Створення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності
Відплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України	Забезпечення економічних і суспільно-політичних умов для підвищення соціального статусу наукової та технічної інтелігенції

* Розроблено автором на основі Закону України «Про основи національної безпеки України»

У цілому існують різні методики встановлення рівня конкурентоспроможності країни та відповідно оцінки ефективності державної політики за цим напрямком. Провідними міжнародними організаціями, які ранжують країни за цим показником (на основі аналізу відповідних блоків), є Світовий економічний форум (World Economic Forum) [60] та Інститут розвитку менеджменту (The International Institute for Management Development) [89, 97]. Однак у загальному переліку не виділяють, наприклад, екологічної складової, вказуючи лише, що інновації та новітні технології сприяють підвищенню продуктивності секторів економіки за рахунок модернізації виробництва, а це передбачає і зниження антропогенного тиску на довкілля. Зазначені елементи мають складний структурний та ієрархічний зв'язок, котрий потребує проведення системної оцінки техногенних впливів і введення екологічних показників до системи ранжування.

Як окремий підхід до розуміння сутності конкурентного потенціалу території розглядається спроможність системи до відновлення і поліпшення ситуації за усіма складовими впливу. Виділяють дві їх категорії:

- управлінську (інституційна, інноваційна, інвестиційна, методично-нормативна та законодавчо-правова);
- ресурсну (або т.зв. ресурси забезпечення): територіальну, навантажувальну, планувальну інфраструктурну, енергетичну [6, 7].

Для територіальних утворень різного масштабу, згідно державної політики, визначаються індивідуальні максимально допустимі норми підвищення конкурентоспроможності. В цілому можна виділити три основних типи конкурентного потенціалу територій: теоретично обґрунтований – здатний забезпечити економічне зростання на необмежений період; інституціонально можливий – за умови вдосконалення інституційного середовища території; економічно можливий – його реалізації сприяє економічна ефективність досягнення мети [8, с. 20-21].

Методологічно пов'язана з вирішенням державної проблеми підвищення конкурентоспроможності території її оцінка як відправна точка

розробки відповідних заходів та критерій їх результативності. Її методичну базу формують характеристики кожного доступного методу з погляду вхідної інформації, підходів до її обробки, критеріїв аналізу, засобу інтерпретації результатів тощо (рис. 1.3).

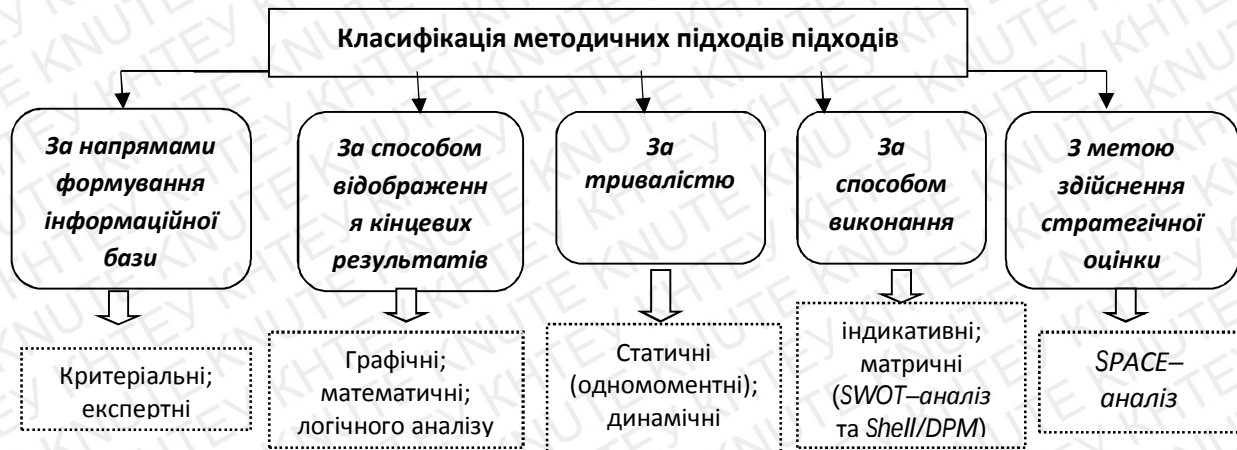

Рис. 1.3. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності (розроблено автором на основі [41, 52])

Кожен із наведених методів доцільний для використання в обраному напрямі. Проте, вони також містять ряд недоліків, серед яких об'ємна необхідна база вхідної інформації (критеріальні, динамічні, матричні методи), статичність отриманих результатів та їх залежність від ступеня інформованості експерта (SWOT-аналіз, експертний і метод логічного аналізу) тощо. Окремо виділимо *SPACE-аналіз* (Strategic Position and Action Evaluation) як комплексний метод, призначений для оцінювання ситуації та вибору стратегій розвитку.

Схема формування системи індикаторів конкурентоспроможності, з урахуванням безпекових факторів, включає як екологічні, техногенні, так і показники розвитку соціальної (у взаємодії соціум—природне середовище) та економічної (капітальні інвестиції та витрати, ВРП тощо) підсистем (рис. 1.4). Обраний підхід формування статистичної бази відповідає основним компонентам формування системи сталого розвитку за інтеграційних умов. Вказані зворотні зв'язки підкреслюють взаємозалежність підсистем [9-10].

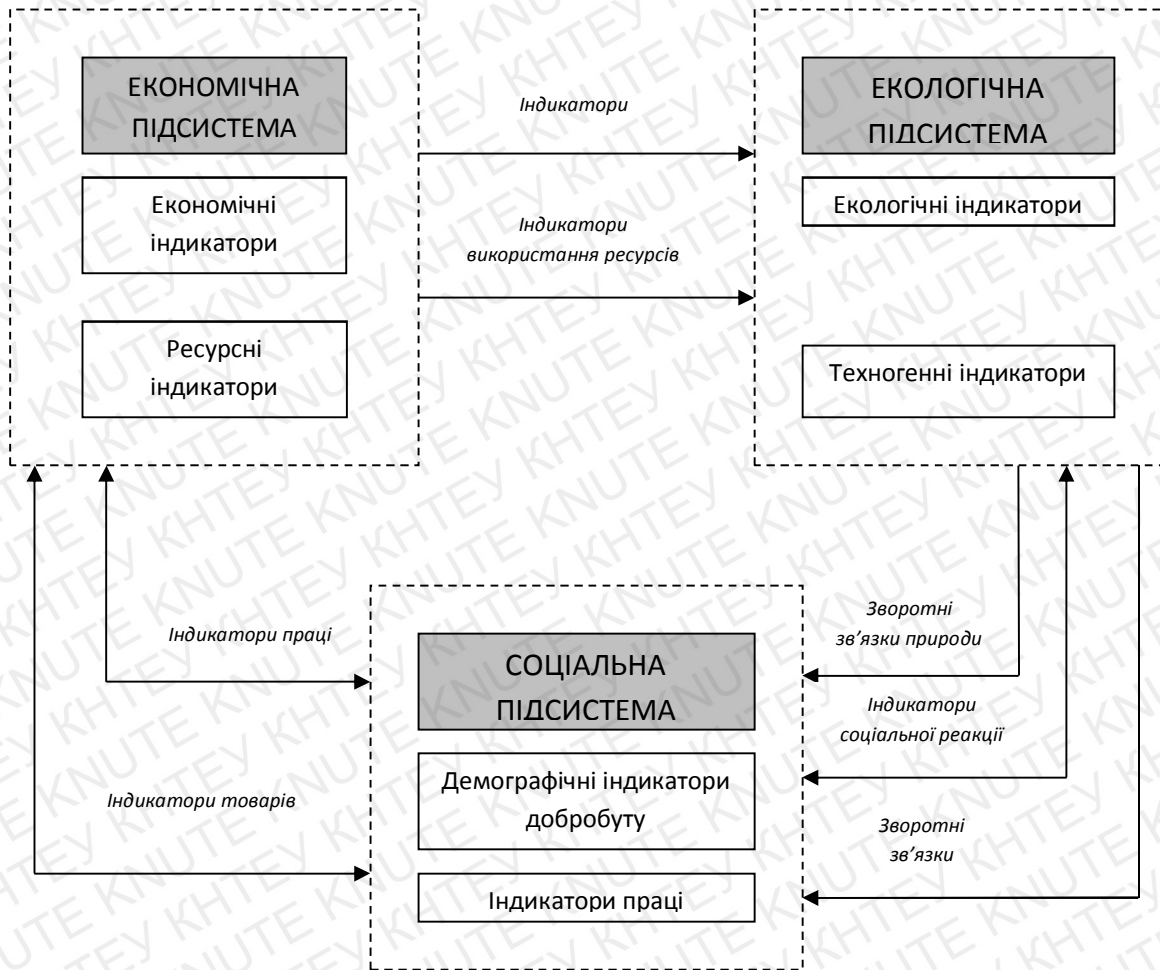

Рис. 1.4. Блок-схема системи індикаторів оцінки державної політики конкурентоспроможності (розроблено автором на основі [41, 52])

З метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіонів ефективним є формування територій інноваційного розвитку (ТІР), використовуючи наявний науково-технічний та освітній потенціал.

Базовими інноваційними структурами ТІР є науково-технологічні кластери [59], орієнтовані на певні сегменти ринку (рис. 1.5), створювані на базі промислових підприємств і наукових організацій. Залежно від структури науково-технічного й промислового потенціалу на території можуть створюватися кілька кластерів різної спеціалізації. Обов'язковою умовою успішного функціонування ТІР є наявність науково-освітнього середовища.

Супровід інноваційних процесів забезпечується інфраструктурою інноваційної діяльності.

Під територіями інноваційного розвитку можна розуміти території, які перебувають у межах одного або декількох територіальних утворень, основу економічного розвитку яких становлять створення й реалізація конкурентоспроможної наукомісткої продукції, а також надання послуг по її створенню. Усього можна виділити сім типів територій, основу розвитку яких становить інноваційна діяльність:

- муніципальні утворення із містоутворюючим науково-виробничим і освітнім комплексом;
- відособлені території з високою концентрацією науково-технологічного потенціалу, що не є муніципальними утвореннями – академмістечка;
- муніципальні утворення із містоутворюючим промисловим підприємством, що випускає конкурентоспроможну наукомістку промислову продукцію – технополіси;
- території, орієнтовані на випуск сільськогосподарської продукції;
- муніципальні утворення, на території яких розташовані найбільші пам'ятники історії й культури, музеї, збереження яких відіграє найважливішу роль для вивчення вітчизняної й світової історії, виховання підрастаючого покоління – культурно-рекреаційні території;
- наукові парки – території, що розвиваються за рахунок залучення малих наукомістких фірм;
- великі міста, у яких сконцентровані установи науки, вищого утворення й наукомістке виробництво.

Основною метою їх формування є забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку території за допомогою підвищення ефективності використання наявного науково-технічного й освітнього потенціалу.

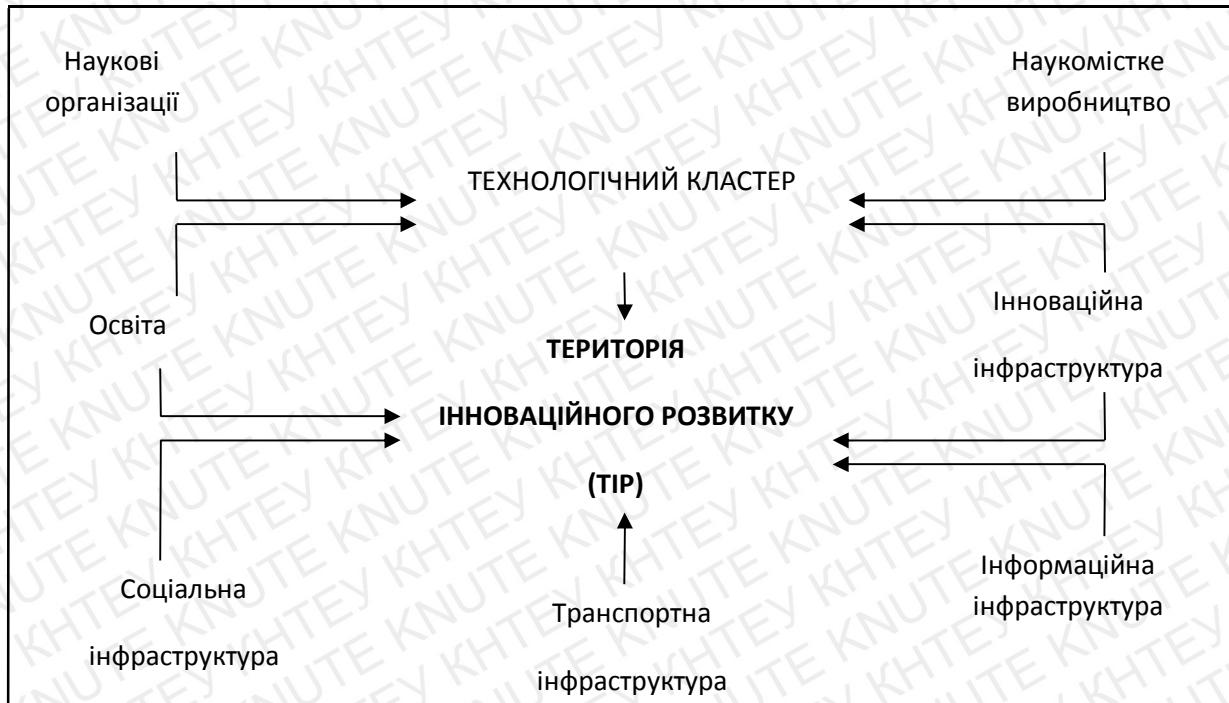

Рис. 1.5. Структура території інноваційного розвитку *(розроблено автором на основі [41, 52])*

Просторова асиметрія розвитку інновацій є ознакою функціонування сучасної економіки. Однією із основних закономірностей використання інновацій є їх тяжіння до географічного центру країни, регіону, населеного пункту. Це стосується взагалі рівня розвитку економіки, техніки, культури, що змінюється в залежності від поширення від центральних районів до периферійних. Центр, як місце зародження інновацій, і периферія, як середовище їх поширення, проявляються на всіх рівнях: глобальному, регіональному, державному. Через неоднорідність периферії центр здійснює на неї вплив різної інтенсивності: область, що тісно пов'язана з центром, отримує безпосередньо від нього більші можливості для розвитку, тоді як зовнішня частина простору практично не зазнає ніякого впливу. Таким чином, крім агломераційного ефекту економічне домінування центру забезпечується за рахунок викачування ресурсів із периферійних районів, що тільки сприяє закріпленню відмінностей у розвитку між ними [30, с. 16-20; 90].

Поширення нововведень та інформації відбувається на трьох рівнях: від провідних економічних регіонів до периферії, від центрів вищого рівня до центрів другого порядку, із великих міст – у прилеглі до них райони. Але це не сприяє зменшенню розриву між центром та периферією, а навпаки – виникненню і поширенню нерівності і нерівності економічного розвитку. Одночасно це є і поштовхом для розвитку інновацій [93].

Сьогодні перед Україною на порядку денному стоїть завдання розробки стратегії «економічного дива». Для цього необхідно використати сприятливу економічну кон'юнктуру в умовах світової фінансово-економічної кризи і протягом 15-20 років по душовому ВВП досягти європейського рівня. Для цього Україна має необхідні, але недостатні умови для реалізації стратегії прориву. По-перше, в Україні є певний історичний заділ, що зв'язаний як з досвідом її розвитку до 1917 року, так і з радянським періодом її історії. У радянський час була почата спроба штучно змінити картину розподілу наявних господарських ресурсів з амбіційною метою вивести тодішній Радянський Союз у світові лідери по масштабах і технологічному рівню економічної бази. В Україні, як і інших союзних республіках колишнього СРСР, шляхом концентрації ресурсів на напрямках, які обслуговували оборонно-промисловий комплекс, в окремих сферах було створено значний науково-технологічний потенціал, який випереджав на той час досягнення західних країн. Сама ідея цілеспрямованого державного втручання в сферу розподілу ресурсів і способи їхнього використання не є чимсь унікальним: у тій або іншій мірі її використовували всі країни, що пройшли через період активної модернізації, ініційованою політичною елітою. І хоча обмеження, властиві економічній системі, у підсумку не дозволили виконати поставлене перед нею завдання, певні основи для можливого «доганяючого розвитку» все-таки були закладені.

Висновки до розділу 1

Підвищення рівня національної конкурентоспроможності є процесом, котрий відповідає викликам часу, оскільки нарощується конфлікт між старими принципами організації економіки та запитами нових технологій, нових моделей соціальної організації. Саме тому на порядок денний постала проблема втілення комплексних стратегій переходу до стійкого економічного зростання і, як наслідок, підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України. Пошук відповіді на цей новий системний виклик уже розпочато у більшості розвинених країн і країн, що розвиваються, для котрих сценарії значно різнитимуться, залежно від загроз та небезпек, що генеруються мікро- і макросередовищем. Відповідно відрізнятимуться механізми та інструменти цього процесу: фінансові, організаційні та інституціональні. Останні напряду пов'язані із державною політикою і особливо актуалізуються в контексті забезпечення національної конкурентоспроможності, оскільки негативні тенденції у науково-технологічній та інноваційній сферах в Україні спостерігаються на фоні загострення конкуренції на світовому рівні. Оцінити реальний стан речей можна за допомогою різноманітних методик, котрі показують як стан в цілому, так і за окремими компонентами. На основі методик можна аналізувати різні просторові утворення, а результати діагностики закладати в основу державної політики створення територій інноваційного розвитку (що є загальносвітовим трендом).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РІВНЯ ТА ДИНАМІКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Конкурентні переваги та недоліки економіки України

Як стверджують науковці, конкурентоспроможність є одним із основних п'яти системоутворюючих факторів, котрі зумовлюють стан економічної безпеки держави в цілому. Інші чотири фактори – інноваційність економіки, депресивність, глобалізованість та енергетична ефективність. Детальніше ці компоненти економіки розглядаються у роботах таких науковців як А.М. Сундук [63, с. 214-218], А.В. Степаненко [62, с. 227-229], Б.М. Данилишин [28] та ін. На початковому етапі становлення державності України вітчизняна промисловість мала вагомий інноваційний потенціал, здатний забезпечити структурну трансформацію національної економіки і високий рівень науково-технологічного розвитку країни в цілому. Однак на той момент спостерігалось істотне відставання національної економіки від економіки розвинених країн світу за рівнем технологічного розвитку і продуктивності виробництва. Більшість підприємств й досі залишаються технологічно відсталими, енергоємними, а також не проводять інноваційної діяльності. У той же час, в Україні досі переважаючими джерелами зростання в економіці служать резерви виробничих потужностей, які не були задіяні протягом кризового періоду, і сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура [1, с. 211-215].

Збереження існуючої моделі розвитку реального сектора економіки України, з орієнтацією її на низько-технологічне виробництва і експорт, може привести до остаточного зниження конкурентних позицій держави і нарощуванню технологічного відставання від розвинених країн. Процес скорочення річних обсягів оновлення інфраструктури та виробництва, спостережуваний з початку 1990-х рр., торкнувся всіх українських територій. Проте ще з теорії економіки відомо, що саме ці процеси є запорукою високого

рівня конкурентоспроможності економіки території. Екологи твердять про те, що екологічна складова цього показника значно покращилася протягом аналізованого нами періоду, проте не варто забувати, що це так зване «поліпшення екологічної ситуації» відбувалося через тривале падіння обсягів виробництва в регіонах, а не через поліпшення природоохоронних і виробничих технологій. На жаль, в останні роки сповільнюються темпи скорочення питомих забруднень, тому причиною є прискорення економічного зростання в регіонах, яке спостерігалось до світової економічної кризи, а також катастрофічне нарощення питомих показників зношеності основних засобів виробництва(ДОДАТОК А).

Так, на сьогодні зношеність основних виробничих фондів більшості галузей народного господарства України становить у середньому 58,1 %, причому темпи оновлення їх не покривають ступінь зносу(ДОДАТОК Б). Катастрофічними є показники зносу у промислово розвинених регіонах. Вони характеризуються складною ситуацією: тут розміщені міста з найвищими рівнями викидів до атмосферного повітря, постійним забрудненням питної води, ґрунтів тощо. Економіці цих регіонів притаманна висока питома вага ресурсо- та енергоємних технологій, нарощування яких здійснювалося найбільш дешевим способом без будівництва очисних споруд. Це відбулося на тлі відсутності ефективних правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування й нехтування вимог екологічної безпеки. Однак складна ситуація спостерігається і в інших регіонах, де протягом тривалого періоду не відбувалася модернізація та оновлення інфраструктури (табл.2.1).

Так, у 2016 р. ступінь зносу основних засобів становив: транспорт – 50%, виробництво та розподіл електроенергії, газу й води – понад 60%, промисловість – близько 70%. Це свідчить про системність виникнення проблем конкурентоспроможності в усіх регіонах, бо застаріле обладнання не може продукувати новітні продукти, а нинішню економічну ситуацію на території держави в цілому можна охарактеризувати як катастрофу. Протягом

аналізованого періоду загальна вартість засобів зростала за всіма видами виробництв і досягнула 2017 року 3304802611 тис грн [53].

Таблиця 2.1*

**Наявність і стан основних засобів за видами економічної діяльності
(КВЕД-2010) за 2016 рік****

	У фактичних цінах на кінець року, млн.грн.		Ступінь зносу, у %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
Усього***	8177408	3428908	58,1
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	270467	169711	37,3
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	264859	167023	36,9
Лісове господарство та лісозаготівлі	4513	2246	50,2
Рибне господарство	1095	442	59,6
Промисловість	3072954	939965	69,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	410018	186092	54,6
Переробна промисловість	1792101	422354	76,4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	796558	302198	62,1
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	74277	29321	60,5
Будівництво	72810	46627	36,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	175422	106558	39,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1562079	772139	50,6
Інформація та телекомунікації	94243	41878	55,6
Освіта	3596	2059	42,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	21245	9905	53,4

* Джерело: складено автором на основі [53]

**Облік показників зносу основних виробничих засобів у регіональному розрізі з 2011 року не здійснюється відповідно до Концепції запровадження у державну статистичну діяльність переглянутої версії стандартної міжнародної класифікації видів економічної діяльності за наказом Держкомстату № 120 від 08.04.2009 р.

***Включаючи вартість земельних ділянок, інвестиційної нерухомості, тварин (які використовуються в іншій, ніж сільськогосподарська діяльність) та вартість основних засобів бюджетних установ (головних розпорядників бюджетних коштів), що не розподіляються за видами економічної діяльності. Не включено вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

При цьому частка низько-технологічних видів залишалася незмінно великою (у межах 26–30 % від загальної суми), тоді як на високотехнологічні

припадало від 1,9 до 3,5 % (ДОДАТОК В). Це свідчить про те, що в Україні не сформовані системні економічні стимули впровадження безпечних технологій. Низьким залишається рівень застосування інноваційних, ресурсозберігаючих та природоохоронних технологій, включаючи переробку, утилізацію й знищення відходів.

У процесі інтеграції сучасних міждержавних зв'язків, що особливо актуально в процесі євроінтеграційних прагнень України, питання регіонального функціонування економік і їх розвитку набувають особливої актуальності і пов'язані, перш за все, з необхідністю досягнення тим чи іншим регіоном високого рівня конкурентоспроможності. Прикордонне співробітництво, яке активно розвивається в умовах інтеграції Європи, надає додаткові можливості в розвитку прикордонних територій. Багато в чому це стає можливим за рахунок об'єднання регіональних ресурсів країн Східної Європи на основі тісних багатовікових історико-культурних, соціально-економічних і фінансових зв'язків [61, с. 55-57].

За прогнозами фахівців очікувалося, що реалізація в Україні протягом першого десятиліття нового тисячоліття заходів державної політики, орієнтованих на підтримку інноваційних процесів, повинна була стати головним двигуном відновлення інноваційної діяльності промислових підприємств. У той же час, незважаючи на певну позитивну динаміку, в Україні показники інноваційного розвитку кардинально відстають від аналогічних світових значень. В той же час загальновідомим є факт, що без інноваційної складової неможлива конкурентоспроможна економіка держави. Так, в провідних країнах – США, Японії, Німеччини та Франції – частка інноваційно активних підприємств коливається в межах 70 - 80%; в країнах ЄС-27 частка підприємств, які впроваджують інновації, вчетверо більше, ніж в Україні [61, с. 24-27].

За оцінками експертів, конкурентна діяльність в Україні вимагає міжгалузевого технологічного обміну, зміцнення зв'язків компаній з університетами і науково-дослідними інститутами, розвитку міжнародної

науково-технічної кооперації, венчурного інвестування в нові прогресивні розробки, створення інноваційної інфраструктури, широкого застосування інформаційних технологій. Державне регулювання інноваційної діяльності, як складової конкурентоспроможності, забезпечується законодавчими, структурними і функціональними інститутами, які встановлюють і забезпечують дотримання норм, правил, вимог в інноваційній сфері та взаємодію всіх підсистем національної інноваційної системи. Ключовими елементами, які формують інституціональне середовище інноваційного розвитку реального сектора економіки України, є суб'єкти інституційного забезпечення інноваційної діяльності, законодавча, нормативно-правова база і програмні документи в сфері інноваційної діяльності, а також інноваційна інфраструктура, про які детальніше розповімо у третьому розділі роботи.

Однак відсутність цілісної системи управління інноваційними процесами в країні і репресивна по відношенню до інновацій державна політика, розпочата у 2005 році, призвели до таких негативних наслідків.

Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції скоротилася в 2017 р до 0,7% (найнижчий показник за останні 10 років), що пов'язано зі зниженням як споживчого попиту населення, так і попиту на продукцію промислового призначення, обумовленого фінансово-економічною кризою (табл. 2.2).

Кількість інноваційно активних конкурентних галузей та підприємств скорочується з кожним роком. За цим показником наша країна істотно відстає від європейських країн, де частка підприємств, які впроваджують інновації, становить від 30% (Хорватія, Чехія) до 65% (США, Німеччина, Японія). В Україні інноваційна активність промислових підприємств не досягає навіть мінімального значення серед європейських країн, а якщо порівнювати з країнами-лідерами конкурентного розвитку, то розрив становить близько 5 разів. Показово, що зниження розвитку інноваційної діяльності відбувається на тлі зростання ВВП і фінансових показників господарювання. Іншими

словами, інноваційна активність українських підприємств не впливає на економічне зростання і має тенденцію до скорочення.

Таблиця 2.2

Обсяг реалізованої інноваційної продукції за видами економічної діяльності у 2017 році*

	Усього		Із загального обсягу реалізованої інноваційної продукції			
	тис. грн	у відсотках до загального обсягу реалізованої продукції промисловими підприємствами	тис. грн		у відсотках до обсягу інноваційної продукції	
			продукція, що була новою для ринку	продукція, що була новою тільки для підприємства	продукція, що була новою для ринку	продукція, що була новою тільки для підприємства
Промисловість України	17714244,9	0,7	4484596,0	13229648,9	25,3	74,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	479888,4	0,1	25560,8	454327,6	5,3	94,7
Переробна промисловість	17234003,6	1,2	4459035,2	12774968,4	25,9	74,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	-	-	-	-	-	-
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	-	-	-	-	-	-

* Джерело: складено автором на основі [53, 56]

У 2017р. інноваційною діяльністю займалося 16,2% із загальної кількості промислових підприємств із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше. На інновації підприємства витратили 9,1 млрд.грн, у т.ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,9 млрд.грн (64,7% загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,2 млрд.грн (23,8%), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 21,8 млн.грн (0,2%). Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 7704,1 млн.грн. Обсяг коштів вітчизняних та іноземних інвесторів становив 380,9 млн.грн, кредитів – 594,5 млн.грн, державного і

місцевих бюджетів – 322,9 млн.грн. У 2017р. інновації впроваджували 88,5% підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, з них інноваційні види продукції – 53,3%, нові технологічні процеси – 67,9% (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Упровадження інновацій на промислових підприємствах*

	Одиниць
Упроваджено	
інноваційні види продукції	2387
нові для ринку	477
нові для підприємства	1910
нові технологічні процеси	1831
з них	
маловідходні, ресурсозберігаючі	611
Придбано нові технології	832

* Джерело: складено автором на основі [53, 56]

У 2017р. 59,3% підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 17,7 млрд.грн. Серед таких підприємств 39,8% експортували її на 5,5 млрд.грн. Майже кожне четверте підприємство реалізовувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 4,5 млрд.грн (на експорт – 41,5%). Значна кількість підприємств (83,8%) реалізувала продукції, що була новою виключно для підприємства, на 13,2 млрд.грн (27,7% поставок такої продукції було за кордон).

Ще один показник конкурентоспроможності, котрий береться до уваги у міжнародних рейтингах, це розвиток бізнесу та його інтегративність. Про неприйняття вітчизняним бізнесом новітніх досягнень науки і техніки свідчить рівень витрат на придбання нових технологій – він найнижчий з усіх напрямків витрат. У той же час підприємства провідних європейських країн значно більше орієнтовані на підвищення рівня новизни інновацій, інвестуючи значні фінансові ресурси в науково-технічні розробки та освіту співробітників. Так, частка витрат на НДДКР в Швеції становить 63,2%, в Бельгії - 42%, в Туреччині - 28,9%, в Польщі - 8,3 %, в Румунії - 13,4%, в Чехії - 23,2% від загального обсягу витрат на інновації. Витрати на дослідження і розробки перевищують вкладення в устаткування в Бельгії, Ісландії,

Люксембурзі в 1,5 - 2 рази. У країнах Східної Європи інвестування більш зорієнтованим на оновлення основних засобів. Співвідношення витрат на наукові дослідження і придбання обладнання становить в Болгарії 1:19, в Естонії - 1: 8, в Польщі та Словаччині - 1: 7 [36, 66, 83]. Наслідком того, що в Україні формувалася і закріплювалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних галузях і устроях, стало поглиблення в промисловому комплексі тенденції до домінування виробництв з низькою наукоємністю. Слід зазначити, що реалізація державних програм у сфері інноваційної діяльності в промисловості неможлива через відсутність державного фінансування і ефективних механізмів залучення коштів приватних інвесторів. Для розвитку конкурентоспроможності вітчизняної економіки доцільно залучати зовнішні джерела фінансування, а саме активно розвивати банківський сектор в напрямку вигідного вкладення вільних фінансових коштів підприємств, розвитку довгострокового проектного фінансування, фінансування перспективних науково-технічних досягнень, залучення цільових інвестицій.

Незважаючи на незначне зростання обсягів наданих кредитно-інвестиційних ресурсів, слід відзначити, що рівень фінансування української економіки вітчизняними банками в порівнянні з вкладеннями іноземних банків розвинених країн в економіку недостатній для розвитку [43, с. 344]. Це обумовлено низькою об'єктивних причин, зокрема, низькою капіталізацією банківської системи України, низьким рівнем концентрації банківського капіталу, високим рівнем банківських ризиків, а також недосконалістю законодавства та економічною нестабільністю [43, с. 345]. Аналізуючи наведені статистичні дані, варто відзначити, що найбільшого значення обсяги кредитно-інвестиційного портфеля банків України досягли до початку 2009 року (докризисний період), після чого відбулося поступове зниження показника, що свідчить про спад інвестиційної активності банківських установ в зазначений період.

Для аналітичної оцінки кількісного впливу на безпеку, конкурентоспроможність може бути подана у числовій формі як індикатор конкурентоспроможності економіки (ІКС). Розрахунок ІКС базується на агрегації певної множини показників первинної інформації "поля конкурентоспроможності". Орієнтовний вектор цих показників подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Вектор показників первинної інформації для формування індикатора конкурентоспроможності*

Назва показника	Одиниця вимірювання
Валовий регіональний продукт	млн. грн.
Інвестиції в основний капітал	млн. грн.
Прямі іноземні інвестиції	млн. дол.
Обсяги експорту товарів	млн. дол.
Обсяги експорту послуг	млн. дол.
Вартість основних засобів	млн. грн.
Доходи населення у розрахунку на одну особу	грн.
Зайняте населення у віці 15-70 років	тис. осіб
Кількість виконаних науково-технічних робіт	одиниць
Обсяг інноваційної діяльності	млн. грн.
Частка експорту товарів і послуг у ВРП	%
Частка імпорту товарів і послуг у ВРП	%
Сальдо зовнішньої торгівлі товарами	млн. дол.
Міждержавна міграція: - число прибулих - число вибулих	тис. осіб
Зайняте населення у віці 15-70 років	тис. осіб
Економічно активне населення у віці 15-70 років	тис. осіб
Безробітне населення за методологією МОП	тис. осіб
Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) у фактичних цінах відповідних років	млн. грн.
Продукція сільського господарства у порівняльних цінах 2005 р.	млн. грн.
Середньомісячна номінальна заробітна плата	грн.
Фактичні надходження податків і зборів (обов'язкових платежів)	млн. грн.
Податкові надходження на одну особу	грн.
Місцевий бюджет доходи (без трансфертів)	млн. грн.

* Джерело: складено автором на основі [41, 53, 56]

Перелік показників може бути розширений та доповнений, залежно від

методології Світового банку, котра теж змінюється із року в рік. Застосовуючи доповнену та уточнену методику інтегральної оцінки перебігу соціально-економічних процесів на території України, можна розрахувати загальний показник її конкурентоспроможності, виходячи із сукупності показників за регіонами. В основу розрахунків було покладено праці Г.О. Обиход [51, с 110; 51; 52], А.М. Сундука [63, с. 211], А.В. Степаненка [62], З. Варналія [13, с. 103-22] та ін. Спираючись на методологію, розкриту у роботах [41, 51, 52], а також на сукупність показників, запропонованих у таблиці 2.3, ми розрахували рівень конкурентоспроможності України як середній за конкурентоспроможністю її регіонів (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Рівень конкурентоспроможності України*

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ІКС	0,4024	0,4151	0,3178	0,3094	0,5862	0,5188	0,6138	0,4921	0,5321	0,5521

** Джерело: розраховано автором на основі [41, 51, 52, 53, 62-64, 98]*

У відповідності з "Державною стратегією сталого розвитку до 2020 року" державними пріоритетами розвитку України є поєднання економічної, екологічної та соціальної складових через високотехнологічний розвиток аграрного сектору, промислового виробництва, будівництва автомобільних шляхів, модернізації складних виробництв побутової та електронної техніки, впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій, розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності, стимулювання розвитку прикордонного співробітництва, розвиток туристично-рекреаційної сфери.

Це має як створювати умови для формування ресурсів економічної безпеки відповідного обсягу і спрямованості, так і на основі ресурсів безпеки реалізовувати, власне, стратегію конкурентоспроможності й розвитку. Особливим є те, що реалізація стратегії, вочевидь, буде відбуватися у вже звичайних для нашого часу умовах того чи іншого рівня глобальної політико-

економічної нестабільності. Тому стратегія розвитку повинна сполучатися з можливими майбутніми сценаріями такої нестабільності – від сприятливої до несприятливої, – мати відповідний сценарний формат. Формат сценаріїв повинен базуватися на сегментах матриці SWOT-аналізу, але мати вже не статичний, а "процесний" характер, коригуючись кон'юнктурними обставинами певного часового горизонту. Власне це створює і підстави для випереджувального управління.

Процесний характер сценаріїв формує і певний інваріант конкурентоспроможності стосовно стратегій розвитку держави. Інваріантність конкурентоспроможності як неформалізованість реальних впливів на безпеку сукупності конкретних обставин діяльності України зумовлюється, в свою чергу, відповідною соціально-економічною ідентичністю, котра, зберігаючись за сценаріїв різних форматів, має діяти "всередині" них по певних пріоритетних напрямках (табл. 2.6).

Конкурентоспроможність в країні неможлива без утворення та розвитку нових відносин та форм економічної співпраці. Серед провідних тенденцій – кластеризація економіки. Кластерний підхід до забезпечення умов регіонального промислового розвитку покладено в основу формування кластерної політики Європейського Союзу. На початковому етапі його реалізації, кластери різних країн представляли собою "скупчення" підприємств і фірм, які вважали вигідним розташування в географічній близькості один від одного з метою економії на витратах при транспортуванні ресурсів і комплектуючих для створення кінцевого продукту. Згодом з'ясувалося, що стратегічно вигідним є наявність в безпосередній близькості установ, що здійснюють розробки [75, 79, 84].

При цьому необхідно відзначити ключовий принцип кластерного підходу через тісний контакт виробничих підприємств і наукових установ. Надалі взаємозв'язок структур бізнесу і науки була доповнена елементами взаємодії з різними структурами органів місцевого управління, які надавали на етапі становлення кластерів істотну підтримку. Був сформульований

відомий в науковому середовищі принцип "потрійної спіралі", який ліг в основу сучасного розвитку кластерів. Надалі роль органів управління стала конкретизуватися в створенні необхідних умов для активізації їх розвитку за допомогою проведення ефективної податкової, бюджетної, кредитної, митної політики, а також через стимулювання створення передових науково-дослідних центрів, в складі яких представлені університети та інші елементи транспортної та енергетичної інфраструктури .

Таблиця 2.6

Пріоритетні напрями конкурентоспроможності та механізми їх реалізації*

Пріоритетні напрями	Виконавчі механізми ЕБ і їх завдання
Розвиток людських ресурсів	Підтримка сім'ї як основи суспільства, боротьба з дитячою безпритульністю, покращення якості життя дітей соціально вразливих груп як фактор створення умов для розвитку соціального капіталу. Забезпечення високих стандартів навчання, доступного для працівників протягом усього періоду їх виробничої діяльності як фактор формування людського капіталу. Активізація співпраці освіти та науки як фактор позитивних змін чинників конкурентоспроможності та інноваційності. Забезпечення повної продуктивної зайнятості як фактор блокування дії чинника депресивності. Покращення стану здоров'я населення, забезпечення якісної і доступної медичної допомоги, динамічного розвитку системи охорони здоров'я з орієнтацією на попередження захворювань, формування мотивації до здорового способу життя населення і покращення демографічної ситуації.
Гарантування екологічної безпеки та використання рекреаційного потенціалу	Забезпечення екологізації свідомості населення, суб'єктів виробництва і систем господарювання, створення ефективної екологічної та рекреаційно-туристської інфраструктури області як фактор екологізації виробництва і систем господарювання; екологізації свідомості населення

Продовження таблиці 2.6

Інвестиційно-інноваційний розвиток галузей економіки	Посилення конкурентного середовища та рівня конкурентоспроможності бізнесу, реалізація великих інвестиційних проєктів як фактор розвитку high-tech технологій, створення логістичних центрів. Реструктуризація економічної бази і створення умов для диверсифікації на новій технологічній основі за рахунок зміцнення промислового потенціалу та аграрного сектору економіки області як фактор посилення інноваційної активності підприємств. Розбудова та модернізація інфраструктури, що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості області та міст і районів.
Розвиток міжрегіонального, міжнародного та транскордонного співробітництва	Розширення міжрегіональної економічної взаємодії як фактор розвитку міжрегіонального співробітництва. Розвиток єврорегіонального співробітництва як фактор вирішення комплексного розвитку території на основі ефективного використання природно-ресурсного, демографічного, виробничого і науково-технічного потенціалу. Приєднання до світової організації торгівлі як фактор створення ліберальної та відкритої торговельної системи, чесної конкуренції та відсутності дискримінації.
Просторовий розвиток та територіальне планування	Створення і реалізація моделі багатовимірного простору, придатної для вирішення завдань ефективної організації та розвитку територіальних громад як фактор ефективного функціонування місцевої влади, на засадах моделі «маркетингового управління».
Формування позитивного іміджу	Створення бренду держави та системи ефективного промоушену з урахуванням складових внутрішнього та міжнародного іміджу регіону як фактор розвитку туристичної галузі, формування сталого культурного та мистецького середовища, застосування сучасних маркетингових комунікацій.

* Джерело: складено автором на основі [41]

В рамках прийняття і реалізації Стратегії економічного розвитку "Європа 2020" передбачено посилення фінансової підтримки кластерів і національних стратегій інноваційного розвитку, а також збільшення стимулюючих програм під егідою Європейської комісії. Розвиток регіональних кластерів з метою виходу на ринки держав-сусідів надалі було забезпечено завдяки підвищенню рівня міжнаціональної взаємодії з виробниками інших країн на базі використання доступних фінансових інструментів, управління якими покладено на Європейський інвестиційний банк (European Investment Bank).

Програма Транснаціонального кластерного альянсу з метою підтримки посилення кооперації (співпраці) TACTICS (Transnational Alliance of Clusters Towards Improved Cooperation Support) є основною практичної ініціативою ЄС, що об'єднує сім провідних європейських кластерних агентств, які відповідають за заходи щодо розвитку кластерів. Діяльність створених структур спрямована на їх активна взаємодія для реальної підтримки розвитку кластерів по шести пріоритетних напрямів таким, як: 1) стимулювання міжнародного кластерного співробітництва; 2) оцінка ефективності розвитку кластерів; 3) підтримка маркетингу і брендингу кластерів; 4) використання кращої практики розвитку кластерів в процесі розвитку нових кластерів і галузей, включаючи інноваційні послуги; 5) фінансування інновацій промислово інноваційних кластерів; 6) залучення одержувачів результатів діяльності кластерів в вдосконалення їх розвитку.

Прикладом такої взаємодії є приватно-державна мережева організація "ScanBalt", яка об'єднує наукове і виробниче співтовариство в сфері природничих наук, спрямована на формування транскордонного співтовариства біотехнологічних кластерів "ScanBalt BioRegion". У структурі присутні університети, наукові центри, біотехнологічні компанії, державні структури країн-учасниць. Мережа "ScanBalt BioRegion" включає 632 компанії природничо-наукового напрямку, 17 університетів (із загальним числом студентів понад 18 тисяч), 25 наукових парків і технопарків.

Основними механізмами взаємодії між кластерами в країнах Європейського Союзу є обмін досвідом і знаннями, пошук партнерів для підготовки до виходу на нові ринки. Завдяки подібній політиці Європейської комісії щодо спрощення різних бар'єрів, збільшення обсягів інвестицій і отримання рівного доступу до різного роду інформації, знань, структурні елементи різних кластерів будуть збільшувати ефективність взаємодії один з одним, з науковими інститутами, дослідними центрами різних частин Європи. Результатом такої співпраці можна вважати підвищення якості роботи кластерів в структурі країн Європейського Союзу, які є менш розвиненими. З метою забезпечення необхідного рівня конвергенції країн ЄС і вирівнювання їх економічного розвитку Європейська комісія зацікавлена в збільшенні кількості конкурентоспроможних кластерів в країнах Східної Європи, а також посилення їх взаємодії та ефективності співпраці з західноєвропейськими кластерами. Нові галузі промисловості закладають умови процвітання на базі міжгалузевих зв'язків; вони поєднують в собі вузькі напрямки видів діяльності, і саме це поєднання, а не індивідуальна діяльність, дозволяє створювати економічну цінність. Нові галузі промисловості ("блакитні паростки промисловості") сприймаються як можливість для забезпечення непропорційно значного майбутнього зростання, як в середньостроковій, так в і довгостроковій перспективі. Такий досвід важливий для України в контексті євроінтеграційних прагнень.

2.2. Місце України в міжнародних рейтингових оцінках конкурентоспроможності країн світу

Україна представлена в декількох доповідях і індексах, які оцінюють технологічну та інноваційну конкурентоспроможність країн. Серед них: глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI) Світового економічного форуму (ВЕФ); індекс економіки знань Інституту Світового банку (СБ); глобальний індекс інновацій Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO.

Глобальний індекс конкурентоспроможності ВЕФ є інтегральним показником, який складається з 117 субіндексів. Наведено основні із них, що входять до блоку «Економіка» (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Україна у глобальних рейтингах*

Назва рейтингу в алфавітному порядку	Рік виходу рейтингу	Місце України/Загальна кільк. країн	Динаміка
Глобальний індекс інновацій The Global Innovation Index	2017	50/127	6 позицій
Індекс економічної свободи Index of Economy Freedom	2017	150/180	16 позицій
Індекс конкурентоспроможності The Global Competitiveness Index (WEF)	2017	81/137	4 позицій
Індекс легкості ведення бізнесу Easy of Doing Business	2017	76/190	4 позицій
Індекс процвітання The legatum prosperity index	2017	112/149	без змін
Рейтинг податкового навантаження Paying taxes ranking	2017	43/189	41 позицій

* Джерело: складено автором на основі [24, 76, 77, 78, 95]

Глобальний індекс конкурентоспроможності включає групу показників інноваційної діяльності. За даними звіту ВЕФ, Україна із року в рік погіршує свої позиції. Спостерігається динаміка погіршення складових, знизився рівень здатності здійснювати інноваційну діяльність, погіршилася якість науково-дослідних установ, скоротилися витрати компаній на здійснення НДДКР і обсяги закупівель державою високотехнологічних товарів. Також відзначався низький рівень співпраці в дослідницькій діяльності між навчальними закладами та промисловими підприємствами щодо кількості зареєстрованих патентів на винахід, забезпеченості вченими і інженерами. Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index) Корнуельського університету, бізнесшколи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO дозволяє оцінити здатність країн світу створювати сприятливе середовище для інновацій, а також результат від інноваційної

діяльності. Індекс складається з 84 субіндексів, згрупованих за наступними напрямками: інститути; людський капітал та дослідження; інфраструктура; розвиненість ринку; розвиненість бізнесу; розвиток технологій і економіки знань; розвиток творчої діяльності. В опублікованому в січні 2018 року рейтингу «Global Competitiveness Index 2017–2018 Rankings» Україна зайняла 81-е місце за Таджикистаном та Бразилією, перед Бутаном та Тринідадом і Тобаго.

Враховуючи конкурентоспроможність за такими складовими як соціальна та екологічна, в рамках інтеграції до Європи та принципів сталого розвитку, прийнято включати до конкурентоспроможності також екологічні та соціальні показники. Реформа сектору складових, котрі формують конкурентоспроможність, яку необхідно розглядати в форматі кількості, якості і ціни, – важлива складова комплексної модернізації України. У суспільно-політичному й соціально-економічному розвитку країни сектор економічної безпеки виконує життєво важливу функцію – продукує одне з основних суспільних благ, а саме безпеку, використовуючи для цього людські, матеріальні та фінансові ресурси країни.

Кількість та якість безпеки оцінюється за низкою індикаторів, що обраховуються за загальновизнаними емпіричними методиками. Основні з цих індикаторів – Глобальний індекс миру (Global Peace Index), Індекс неуспішності країн (Failed States Index), Індекс сприйняття корупції (Corruption Perception Index) [24, 77, 78, 95]. Глобальний індекс миру обраховується фондом «Погляд людства» (Vision of Humanity) на основі 23 показників, що отримуються з авторитетних джерел в Осло (International Peace Research Institute) і Дослідницького підрозділу часопису «Економіст» (Economist Intelligence Unite). В усіх без виключення рейтингах Україна посідає позиції, близькі до критичних.

На початку XXI ст. світ зіткнувся з глобальними екологічними проблемами, голодом та збідненням більшості населення земної кулі, деградацією моралі, наростанням регіональних і міжетнічних конфліктів,

тероризмом. Ці обставини змусили прогресивну міжнародну громадськість і відомі недержавні міжнародні організації започаткувати новий підхід до подолання зазначених глобальних проблем, який отримав назву *Концепція сталого розвитку* (sustainable development) [85, 95]. Суть його полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не знижувалися якість, безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля й відбувався соціальний прогрес, який визнає потреби кожного. Лише на основі збалансованих і гармонійних взаємовідносин між Суспільством і Природою, побудованих шляхом використання нано-, піко- і фемтотехнологій, переходу на інноваційну модель розвитку, розвиваючи квантові науки і технології, розбудовуючи шостий і сьомий технологічний уклади, людство може забезпечити своє існування в системі природи. Рівень екологічної ситуації та розвитку національної екологічної системи України, її місце за цими показниками серед інших держав світу можна оцінити за допомогою міжнародного індексу екологічного виміру EPI (Environmental Performance Index) [91-92].

EPI визначається за шкалою від 1 до 100, де 100 – найвищий результат. Для його розрахунку використовують методику агрегування, відповідно до якої індекс *EPI 2016* сформований з двох категорій: охорона здоров'я та захист людини. В рамках цих двох категорій оцінка здійснювалася в дев'яти проблемних областях, що складаються з більше як 20 індикаторів. По кожному країна отримує бали, кількість яких залежить від позиції держави в межах діапазону, що задається гіршою за цим індикатором країною (відносний нуль на стобальній шкалі) і бажаною метою (еквівалент ста балів). Бажана мета може встановлюватися на основі міжнародних договорів; стандартів, визначених міжнародними організаціями; професійного висновку, що відображає науковий консенсус, або інших джерел.

Рейтинг, складений на основі даних про якість води й повітря, викиди парникових газів, турботу про збереження лісів та інших факторів, виявив істотні розбіжності між країнами, приблизно однаковими за якістю життя,

споживанням ресурсів та рівнем забруднення навколишнього середовища. У 2016 р. Україна зайняла 44-ме місце серед 178 країн світу за міжнародним рейтингом з екологічного індексу. Необхідно зазначити, що 2006 р. за цим показником вона посідала 52-ге місце серед 133 країн світу, 2008 р. – 75-те серед 149, а 2014 р. – 95 місце серед 178 країн (табл. 2.8). Низькі позиції держави за попередні роки зумовлювалися наступними чинниками: погіршенням санітарного стану середовища, спричиненого викидами підприємств металургії та енергетики, які щорічно сягають 30–35% усіх забруднень від стаціонарних джерел, застосуванням застарілого обладнання, яке, за статистикою, утричі більше здійснює викидів, ніж новітнє устаткування; дефіцитом води, що нині становить близько 4 млрд м³. Практично всі поверхневі, ґрунтові й частково підземні води забруднені промисловими, побутовими, сільськогосподарськими стоками й за якістю не відповідають навіть чинним заниженим санітарним нормам.

Рівень стабільності та безпеки країни можна оцінити за допомогою компоненти безпеки життя людей як складової Індексу сталого розвитку, що відображає сумарний вплив сукупності глобальних загроз на різні країни й групи держав світу. До глобальних загроз належать: глобальне зниження енергетичної безпеки (*ES*); порушення балансу між біологічними можливостями Землі й потребами людства в біосфері в контексті зміни демографічної структури (*BB*); наростаюча нерівність між людьми й країнами (*GINI*); поширення глобальних хвороб (*GD*); дитяча смертність (*CM*); зростання корупції (*CP*); обмеженість доступу до питної води (*WA*); глобальне потепління (*GW*); державна нестабільність (*SF*); глобальні зміни клімату й природні катастрофи (*ND*) [91-92].

Таблиця 2.8

Значення індексу екологічного виміру, по роках*

Країна	2008		2010		2014		2016	
	Рейт инг	Значенн я	Рейтин г	Значенн я	Рейтин г	Значенн я	Рейтин г	Значенн я
Ісландія	11	87,6	1	93,5	14	76,5	2	90,5
Швейцарія	1	95,5	2	89,1	1	87,6	16	86,9
Коста-Ріка	5	90,5	3	86,4	54	58,5	42	80,0
Швеція	2	93,1	4	86,0	9	78,1	3	90,4
Норвегія	3	93,1	5	81,1	10	78,1	17	86,9
Маврикій	58	78,1	6	80,6	56	58,1	77	70,9
Франція	10	87,8	7	78,2	27	71,1	10	88,2
Австрія	6	89,4	8	78,1	8	78,3	18	86,7
Куба	41	80,7	9	78,1	64	55,1	45	79,1
Колумбія	9	88,3	10	76,8	85	50,8	57	75,9
Мальта	–	–	11	76,3	34	67,4	9	88,5
Фінляндія	4	91,4	12	74,7	18	75,7	1	90,7
Словакія	17	86,0	13	74,5	21	74,5	24	85,4
Нова Зеландія	7	88,9	15	73,4	16	76,4	36	82,0
Німеччина	13	86,3	17	73,2	13	77,0	30	84,3
Японія	21	84,5	20	72,5	26	72,4	39	80,6
Латвія	8	88,8	21	72,5	40	64,1	22	85,7
Білорусія	43	80,5	53	65,4	32	67,7	35	82,3
США	39	81,0	61	63,5	33	67,5	26	84,7
Росія	28	83,9	69	61,2	73	53,5	32	83,5
Україна	75	74,1	87	58,2	95	49,0	44	79,7
Мавританія	146	44,2	161	33,7	165	27,2	160	46,3
Сьєрра- Леоне	147	40,0	163	32,1	173	21,8	162	46,0

* Джерело: систематизовано автором на основі [91-92].

Компонента безпеки життя – це інтегрована оцінка, яка враховує сумарний вплив сукупності глобальних загроз на сталий розвиток країн світу. Усі держави-лідери належать до кластера з дуже високими значеннями індексу сталого розвитку (табл. 2.9). Аналізуючи Україну за вразливістю до глобальних загроз, бачимо, що порівняно з 2010 роком рівень індексу безпеки життя людей дещо поліпшився (перемістився із 65 на 51-те місце), але залишається суттєво низьким.

Таблиця 2.9

Індекси глобальних загроз сталому розвитку*

Країна	Компонента безпеки життя	Зниження енергетичної безпеки (ES)	Порушення екологічного балансу (BB)	Глобальна нерівність (GINI)	Зростання корупції (CP)	Глобальне потепління (GW)	Дитяча смертність (CM)	Зміни клімату й природні катастрофи (ND)	Державна нестабільність (SF)	Поширення глобальних хвороб (GD)	Обмеженість доступу до питної води (WA)
Швеція	1,474	0,467	0,709	0,765	0,89	0,519	0,696	0,585	0,683	0,659	0,675
Норвегія	1,435	0,599	0,536	0,752	0,874	0,332	0,694	0,584	0,696	0,654	0,675
Нова Зеландія	1,423	0,481	0,799	0,554	0,9	0,415	0,675	0,487	0,645	0,663	0,675
Австралія	1,526	0,933	0,865	0,575	0,874	0,119	0,684	0,562	0,525	0,661	0,675
Швейцарія	1,336	0,369	0,289	0,606	0,88	0,493	0,685	0,584	0,492	0,661	0,675
Ісландія	1,506	0,799	-	0,966	0,857	0,455	0,698	0,585	0,285	0,661	0,675
Фінляндія	1,465	0,426	0,814	0,734	0,9	0,322	0,695	0,584	0,611	0,666	0,675
Люксембург	1,463	0,271	-	0,926	0,844	0,088	0,693	0,584	0,714	0,655	0,675
Канада	1,48	0,632	0,88	0,629	0,869	0,176	0,677	0,584	0,667	0,657	0,675
Данія	1,394	0,365	0,307	0,769	0,9	0,384	0,69	0,585	0,654	0,654	0,675
Німеччина	1,335	0,397	0,349	0,71	0,837	0,359	0,688	0,584	0,549	0,658	0,675
Сполучені Штати Америки	1,361	0,909	0,312	0,454	0,792	0,135	0,663	0,545	0,513	0,649	0,659
Великобританія	1,286	0,279	0,31	0,558	0,8	0,406	0,68	0,579	0,617	0,647	0,675
Франція	1,312	0,3	0,388	0,625	0,775	0,484	0,687	0,57	0,628	0,657	0,675
Японія	1,294	0,277	0,3	0,767	0,8	0,371	0,692	0,581	0,05	0,644	0,675
Сінгапур	1,321	0,258	0,192	0,418	0,885	0,454	0,697	0,561	0,707	0,624	0,675
Ірландія	1,26	0,28	0,339	0,594	0,757	0,346	0,688	0,584	0,525	0,652	0,675
Польща	1,266	0,304	0,387	0,595	0,642	0,4	0,675	0,58	0,681	0,653	0,675
Угорщина	1,235	0,296	0,446	0,656	0,606	0,513	0,672	0,579	0,318	0,662	0,675
Болгарія	1,138	0,291	0,446	0,361	0,432	0,483	0,63	0,584	0,443	0,651	0,675
Грузія	1,52	0,484	0,484	0,443	0,57	0,645	0,567	0,578	0,376	0,62	0,642
Росія	1,349	0,979	0,627	0,423	0,284	0,287	0,632	0,581	0,6	0,62	0,625
Казахстан	1,232	0,657	0,46	0,662	0,284	0,204	0,505	0,576	0,738	0,602	0,608
Непал	1,177	0,827	0,485	0,624	0,274	0,686	0,354	0,522	0,048	0,405	0,483
Україна	1,196	0,384	0,443	0,724	0,264	0,473	0,645	0,577	0,495	0,602	0,642
Трінідад і Тобаго	1,093	0,262	-	0,466	0,408	0,009	0,51	0,584	0,643	0,595	0,573
Китай	1,118	0,711	0,425	0,429	0,408	0,478	0,612	0,13	0,428	0,63	0,519
Малаві	1,091	0,694	0,492	0,493	0,384	0,688	0,155	0,482	0,558	0,044	0,376
Індія	1,088	0,649	0,476	0,54	0,372	0,634	0,265	0,478	0,47	0,385	0,537
Узбекистан	1,025	0,319	0,446	0,542	0,186	0,538	0,35	0,584	0,455	0,595	447

* Джерело: систематизовано автором на основі [76, 91-92].

Висновки до розділу 2

Аналізуючи загальну конкурентоспроможність України, варто виходити із конкурентних недоліків та переваг. Науковці об'єднують їх у декілька категорій, а саме інноваційність економіки, депресивність, глобалізованість тощо. Збереження існуючої моделі розвитку реального сектора економіки України, з орієнтацією її на низькотехнологічні виробництва і експорт, не стане запорукою високого конкурентного стану і може привести до остаточного зниження позицій держави і нарощуванню технологічного відставання від розвинених країн. За оцінками експертів, конкурентна діяльність в Україні вимагає міжгалузевого технологічного обміну, зміцнення зв'язків компаній з університетами і науково-дослідними інститутами, розвитку міжнародної науково-технічної кооперації, венчурного інвестування в нові прогресивні розробки, створення інноваційної інфраструктури, широкого застосування інформаційних технологій. Від рівня конкурентоспроможності залежить загальний стан безпеки країни, а для аналітичної оцінки кількісного впливу на безпеку, конкурентоспроможність може бути подана у числовій формі як індикатор. Його розрахунок базується на агрегації певної множини показників первинної інформації, котра включає інноваційну діяльність, інвестиційну, рівень ВРП регіонів тощо.

Аналіз міжнародних рейтингів конкурентоспроможності, де присутня Україна, показує вкрай низькі позиції за усіма показниками. Провідними серед них вважаються глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI) Світового економічного форуму (ВЕФ); індекс економіки знань Інституту Світового банку (СБ); глобальний індекс інновацій Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO та ін. В опублікованому в січні 2018 року рейтингу «Global Competitiveness Index 2017–2018 Rankings» Україна зайняла 81-е місце за Таджикистаном та Бразилією, перед Бутаном та Тринідадом і Тобаго.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

3.1. Стратегія підвищення конкурентоспроможності економіки України

У відповідності з "Державною стратегією сталого розвитку" та програмами технологічного оновлення економіки задля підвищення конкурентоспроможності, державними пріоритетами є високотехнологічний розвиток промислового виробництва, модернізація машинобудівних, складних виробництв побутової та електронної техніки, будівництво автошляхів, міжнародних транспортних коридорів тощо. Досягнення на період до 2030 р. рівня економічної безпеки та конкурентоспроможності, що відповідає рівню європейських регіонів, вимагає реалізації двох стратегічних цілей.

Ціль 1 – забезпечення стійкості, стабільності і динамічного зростання економіки, підвищення рівня конкурентоспроможності безпеки та впровадження інноваційно-інвестиційної моделі сталого розвитку на високотехнологічній основі, усунення диспропорцій соціально-економічного розвитку територій.

Ціль 2 – досягнення високого рівня самодостатності економіки держави шляхом створення ефективної відтворювальної бази і на основі цього забезпечення рівня і якості життя населення, що властиві високо розвинутим цивілізованим суспільствам.

Реалізацію стратегічних цілей підвищення рівня економічної безпеки необхідно здійснювати за наступними пріоритетними напрямками: підвищення конкурентоспроможності та зміцнення ресурсного потенціалу; розвиток людських ресурсів; забезпечення екологічної безпеки і використання рекреаційного потенціалу; розвиток міжрегіонального, міжнародного та

транскордонного співробітництва; створення інституціонального середовища розвитку і формування позитивного іміджу держави.

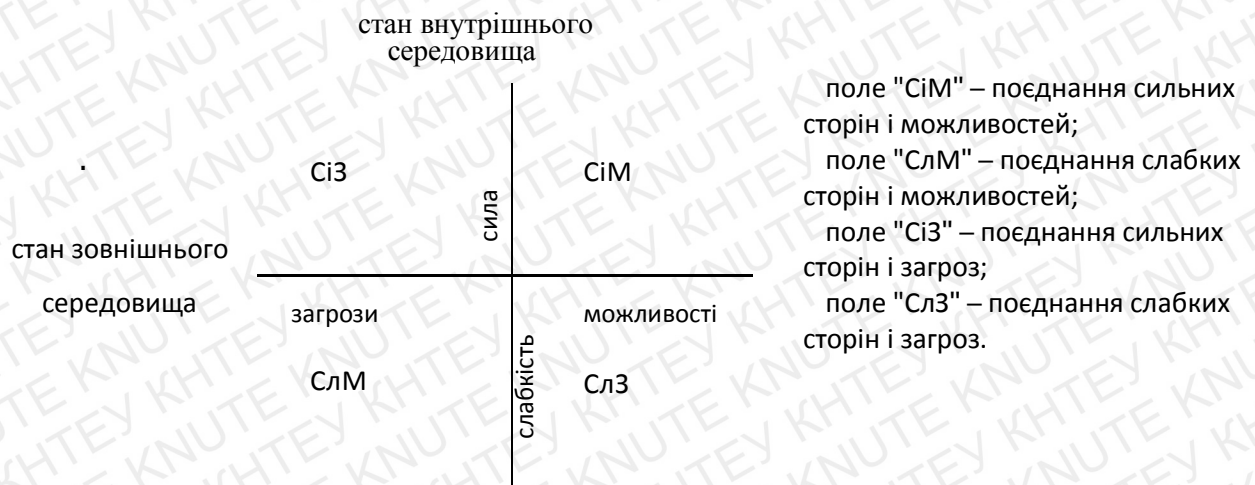
Стратегія передбачає наступні пріоритетні заходи:

- подолання наслідків фінансово-економічної кризи, забезпечення сталого зростання з підпорядкуванням його цілям інноваційного та соціального розвитку держави;
- зміцнення фінансового потенціалу реального сектора економіки, суб'єктів господарювання, домашніх господарств, забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери та захищеності фінансового ринку, максимальне поліпшення інвестиційного клімату;
- здійснення структурної перебудови економіки як шляхом розбудови нових галузей промисловості з наданням переваги виробничим галузям зі швидкими темпами економічного обороту, високим і стійким ринковим попитом, так і шляхом модернізації виробничого апарату існуючих галузей;
- вироблення оптимальної економічної моделі на основі інноваційного типу розвитку, яка б враховувала національні інтереси, наявні ресурси, геополітичний та гео економічний фактори, використання економічних важелів в управлінні регіональним розвитком;
- удосконалення відтворювальних, функціональних, соціально-економічних, економіко-екологічних пропорцій;
- забезпечення соціального розвитку, захисту населення, піднесення рівня і якості його життєдіяльності;
- досягнення чіткої координації дій усіх органів виконавчої влади, підпорядкування їхньої роботи єдиним цілям, впровадження нових методів управління, апробованих світовою практикою.

Сценарії стратегій розвитку, будучи похідними від сегментів матриці SWOT-аналізу, реалізуються в чотирьох варіантах можливих моделей розвитку. Змістовно, особливим для них є те, що вони діють з позицій так званих "виклику – відповіді", де виклик – певна ситуація, можлива для країни,

відповідь – реагування на ситуацію, причому в загальному випадку не "симетрична", а така, що визначається значною кількістю додаткових обставин. В структурі сценарію це передбачається послідовністю пріоритетно розташованих характеристик змісту, джерел і знаковості факторів впливу за сценаріями.

При визначенні сценаріїв стратегії розвитку в форматі підвищення рівня економічної безпеки використовувалася матриця SWOT-аналізу, яка будується в двох векторах: стан зовнішнього середовища /горизонтальна вісь/ і стан внутрішнього середовища /вертикальна вісь/. Кожний вектор розбивається на два рівні: можливості і загрози, які були виявлені у зовнішньому середовищі, сила і слабкість потенціалу. На перетинах окремих складових груп факторів формуються 4 поля/квадрати:

На кожному з полів розглядаються парні комбінації і виокремлюються ті, які враховуються при розробці стратегії економічної безпеки. Для пар, які потрапили на поле СіМ, розробляється стратегія використання сильних сторін розвитку для того, щоб отримати віддачу від можливостей, які з'явилися у зовнішньому середовищі. У цій ситуації держава повинна вживати активних заходів для зміцнення своєї позиції на ринку шляхом збільшення своєї частки, диверсифікації виробництва, виведення на ринок інноваційних товарів. Підвищення сприятливості фінансової ситуації дасть змогу виділяти

додаткові кошти на науково-дослідні роботи, збільшувати фінансовий портфель, підвищувати конкурентоспроможність. На базі сильних сторін матриці необхідно стимулювати *інкрементально-інерційну* модель розвитку. Вона відповідає такій несприятливій для регіону кон'юктурі, коли його господарству доцільно діяти виважено-неризиковано, щонайменше зберігаючи свої сильні позиції шляхом прирістних (інкрементальних) кроків в гарантованих напрямках (сферах).

Для тих пар, що опинилися на полі СлМ, стратегія має бути побудована так, щоб за рахунок наявних можливостей спробувати подолати існуючі в економіці області слабкі сторони. У цьому випадку доцільно концентрувати увагу на зниженні рівня витрат і підвищенні конкурентоспроможності, створенні спільних підприємств для активної роботи на перспективному ринку.

Якщо пара знаходиться на полі СіЗ, то стратегія повинна передбачати використання сильних сторін області для усунення загроз. Зокрема, ефективними будуть стратегії, спрямовані на пом'якшення зовнішніх загроз на ринку шляхом диверсифікації економіки та інтеграції бізнесу.

Моделі стратегії із забезпечення конкурентоспроможності повинні здійснюватися на засадах:

- *стратегії випереджального розвитку*, зорієнтованої на досягнення високого рівня конкурентоспроможності продукції на світовому та національному ринках. Стратегія випереджального розвитку полягає у створенні умов для концентрації інновацій в технологію та організацію виробництва, харчової промисловості та енергозбереження, які будуть створюватись на 5-му та 6-му поколіннях техніки і базуватимуться на використанні знань, концентрованих на підприємствах, що зв'язані в єдину підприємницьку мережу. Модель, виходячи з позицій парадигми "виклик – відповідь", доцільним чином попереджає і "перехоплює" виклики ризиків і загроз і орієнтується на досягнення прийнятного рівня конкурентоспроможності продукції на світовому та національному ринках.

- *стратегії інноваційної моделі розвитку.* Це передбачає зміну як технологічного укладу, так і організаційної структури промисловості. Оскільки випереджальний розвиток передбачає переважний розвиток базових галузей за рахунок ендогенного характеру інновацій, слід зауважити, що характер залучення коштів в інновації буде суттєво відмінний від сучасного, коли нові технології є в основному екзогенні. При такому характері процесів слід розуміти, що їх ефективність буде досягатись при масовому впровадженні інновацій та стимуляції розвитку кадрового потенціалу, релевантного інноваціям. Зважаючи на необхідність високих темпів зростання ВРП, темпи зростання виробництва наукоємної продукції повинні бути такими, щоб у 2030 році обсяги виробництва інноваційної продукції сягали 30% від загальних обсягів виробництва. Для забезпечення таких рівнів розвитку необхідно вирішити базове питання – знизити енергомісткість виробництва у 2 рази. Це дозволить зменшити інвестиції в енергетичну сферу і задовольнитись нинішніми оновленими енергетичними потужностями;

- *стратегії стимулювання виробництва іноземними компаніями* – на продукцію потенційноємного попиту, але яка за технологічним рівнем значно відстає від зарубіжних аналогів (виготовлення будівельних матеріалів, устаткування тощо).

- *стратегії прориву,* які базуються на концепції "обганяти не доганяючи", має селективний характер і здійснюється в науково-технічних установах і на інноваційних підприємствах на основі підвищення частки інноваційного нагромадження. На рівні держави можуть бути використані наступні типи проривних стратегій:

- *взяття штурмом,* що характерна здебільшого для нових компаній, що збираються надати нові послуги або випускати нову продукцію;

- *з відстаючих у лідери.* Це така форма прориву, коли організація, знаходячись довгий час у тіні, починає прискорено розвиватись завдяки новому лідерству і новій стратегії, модернізуючись з відстаючих у лідери;

- *розширення горизонтів.* Цей тип прориву здійснюється на основі

швидкої експансії організації на ринку і перетворення її з локальної або регіональної у розвинену міжнародну;

- *зміна форми*. Для такого типу прориву характерна радикалізація діяльності, спрямованої не на основний вид діяльності, а на нову трансформацію бізнесу, в результаті перетворюючись у зовсім інший тип організації.

Для реалізації стратегії прориву необхідно передбачити: прискорення формування економіки знань та інновацій; підвищення якості державного та корпоративного менеджменту економікою; розширення приватної ініціативи та конкуренції; забезпечення високого рівня людського капіталу; ефективну соціальну і промислову політику; створення інноваційної економіки і доведення частки інноваційних продуктів та високих технологій до 35%; скорочення енергоємності ВРП у 2-3 рази; збільшення частки інвестицій в основний капітал в структурі ВРП за категоріями кінцевого використання до 25%; налагодження взаємодії бізнесу, держструктур і суспільства.

Як свідчить досвід розвинених країн, для структурно-технологічного розвитку економіки застосовується функціонально-системна методологія планування та управління. Вона ґрунтується на підготовці за певним методом трьох головних планових форм: об'єднаного стратегічного плану, комплексної програми і бюджету. Крім того, як відомо, одним з головних чинників розвитку технологій виступає стимулювання науково-технічного прогресу, за якого важливо цілеспрямовано визначити та забезпечити НДДКР, що зорієнтовані на якісний розвиток структурних елементів засобів і способів у технологічних комплексах. Доцільно підкреслити, що до завдань структурно-технологічного планування входить пропорційний і збалансований розвиток господарської структури на перспективній науково-технічній основі.

Сучасний підхід до технологічного оновлення економіки, який застосовується в розвинених країнах, ґрунтується на чотирьох базових матрицях впливу державної політики у сфері конкурентоспроможності країни у середньо- і довгостроковій перспективі.

Перша матриця – ліквідація критичних відставань (Critical Gap Fix), що є комплексом заходів, котрі впливають на макроекономічне середовище, якість функціонування органів влади, ефективність державного регулювання основних ринків (капіталу, праці, землі, інтелекту) і підтримуючих їх інститутів, а також які впливають на ступінь відкритості економіки і ефективність конкуренції. До групи відносяться також показники розвиненості базової інфраструктури.

Друга матриця – створення основ економіки знань (Knowledge-Based Economy), яка формує головні пріоритети в інвестиційній політиці, напрями розподілу державних ресурсів, стимулювання приватних інвестицій. Вона враховує також такі найважливіші сфери як освіта, наука (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи), технологічна й інформаційна інфраструктура.

Третя матриця – це забезпечення стійкого розвитку та відповідної конкурентоспроможності (Sustainable Development and Responsible Competitiveness). Ця матриця є комплексом політико-економічних заходів, котрі впливають на чинники стійкого розвитку суспільства (енергобезпеку, енергозбереження, екологію, ефективність охорони здоров'я, якість товарів і послуг тощо), а також на чинники, які стимулюють досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності економіки країни.

Четверта матриця полягає у формуванні соціальної згуртованості і соціального капіталу (Social Cohesion & Social Capital). Цей напрямок практично відсутній в економічній стратегії України, хоча його реалізація сприятиме формуванню таких вкрай важливих напрямків як визначення та упровадження сучасної національної ідеї, створення системи суспільних цінностей, які затверджують філософію особистого і суспільного успіху, здорового способу життя.

3.2. Координація дій органів державної влади у процесі реалізації політики конкурентоспроможності

Провідні фахівці в дослідженні області конкурентоспроможності вважають, що для забезпечення успішного інноваційного розвитку економіки України необхідним є об'єднання зусиль трьох основних складових економіки: органів державної влади і управління - творців і регуляторів умов ведення підприємницької діяльності; функціонування банківської системи, яка забезпечує акумуляцію і розміщення вільних капіталів; безпосередньо підприємств як суб'єктів господарювання, які сприяють досягненню соціально-економічного ефекту і забезпечують просування його в усіх галузях економіки держави. Державі, Національному банку України та фінансовим організаціям слід об'єднати зусилля по формуванню довгострокових орієнтирів розвитку національної економіки шляхом ефективного використання як інструментів монетарної політики, так і важелів державного регулювання і підтримки. Досягнення належного фінансового забезпечення інноваційного розвитку держави неможливо без його обґрунтованого планування, ефективної організації, структурного аналізу, оцінки ефективності, динамічного контролю, що, в свою чергу, вимагає наявності адекватного вимірювання, уособленням якого є система показників. Від якості сформованої системи показників фінансового забезпечення інноваційного розвитку залежить не тільки віддача фінансових ресурсів, а й результативність самої діяльності, а, отже, і динаміка, якість розвитку економіки України, економічна безпека самої держави [26-27]. Забезпечення державної підтримки було і залишається ключовим напрямком і пріоритетом політики інноваційного розвитку країни.

Слід підкреслити, що, на відміну від інших безпекових потреб неможливо повністю задовольнити, оскільки загрози конкурентоспроможності генеруються постійно. Їх попередження та подолання наслідків – безпосереднє завдання інституцій захисту особистості,

економіки та довкілля. Проте діяльність таких структур щодо гарантування економічної безпеки, не можна вважати успішною через:

- прагнення окремих суб'єктів захистити власну сферу доходів, отримати максимальні вигоди, нехтуючи нормами, законами та стандартами;
- зростаючу тенденцію економічного егоїзму, коли захист бізнесу здійснюється окремими суб'єктами лише в рамках свого виду діяльності, у визначених територіальних та часових межах;
- недосконалу систему інституціонального гарантування конкурентоспроможності, що не відповідає сучасним викликам;
- прогалини змістовного наповнення, коли за деклараціями і конвенціями, програмами і домовленостями приховується абсолютна бездіяльність у сфері конкурентоспроможності;
- декларативність та недостатнє реформування і модернізація економічних інститутів, відсутність координації та відповідальності між органами виконання на макро-, мезо- й мікрорівні [99].

Теоретичні основи генезису та еволюції інституціональної структури розвитку держав та їх регіональних угруповань, специфіки функціонування різних видів і рівнів інститутів, фактори й умови їх ефективної діяльності та стимулюючого впливу на суспільний прогрес розкрито в працях таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: Л. Антонюк, А. Алчіян, Дж. Айрон, Т. Бек, О. Білорус, О. Вільямсон, Т. Веблен, В. Гамільтон, Дж. Гобсон, Дж. Гелбрейт, Д. Кауфман, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Г. Кларк, А. Кредісов, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, В. Мітчелл, О. Мозговий, Д. Норт, Є. Новицький, А. Олефір, Є. Панченко, Ю. Пахомов, А. Поручник, А. Рум'янцев, Л. Руденко, В. Рокоча, С. Сіденко, С. Степаненко, Я. Тінберген, Р. Фріман, А. Філіпенко, Р. Хейлброннер, Т. Циганкова, В. Чужиков, Й. Шумпетер та інших.

У дослідженнях глобального економічного середовища виділяють декілька етапів становлення та формування інституціональних відносин:

- I (1870–1914 pp.) – домінування мікрорівневих регуляторів;
- II (1914–1945 pp.) – превалювання двосторонніх міждержавних інститутів регулювання;
- III (1945–1980 pp.) – поява багатосторонніх міждержавних інтеграційних органів управління та наднаціональних інститутів;
- IV (з 1980 р. і дотепер) – формування системи глобального менеджменту [19, с. 240; 20].

Представники інституціонального підходу як загальні положення виділяють окремі складові, а саме: ідеї, символи, владу, менталітет, соціальні процедури, технології економічної безпеки. Така багатоваріантність тлумачень категорії дає змогу представникам гуманітарних наук визначити, по-перше, притаманні йому ознаки – наявність організуючої ідеї, власність, нормативно-правовий характер. По-друге, сутність інституту включає цілісність (єдність), загальну просторово-часову форму культури й інституалізації, тобто процеси, які безпосередньо формують універсальність соціальних інститутів [82], у результаті чого його можна вважати функціональною організацією, котра забезпечує конкретну систему однорідних інститутів як власної змістовної основи. Крім цього, підхід, центральною категорією якого є інститут – базовий компонент методології державного управління.

Інституціоналізація є багатокomпонентним, мультикомпозиційним поняттям, тому її доцільно розглядати як суму окремих складових елементів, поєднання яких формує її загальний рівень. У визначеннях економістів, соціологів, психологів та юристів наявні спільні підходи до трактування цього поняття. Проте прослідковуються і відмінні ознаки, оскільки інституціоналізація як категорія досліджувалася з урахуванням специфіки власне об'єкта – від загальнофілософського світосприйняття до окремих галузей (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Теоретико-методологічні підходи до формування понять і категорій
у сфері інституціоналізації економічної безпеки***

Автор	Зміст інституціоналізації
Дж. Кемпбел	Інституції є фундаментом суспільного життя. У їх складі формальні та неформальні правила, механізми спостереження (monitoring) та примусу до їх дотримання, а також системи значень, що встановлюють контекст, у межах якого індивіди, корпорації, профспілки, держави та інші організації діють та взаємодіють між собою. Інституції як
	правовий інструмент визначають діяльність господарюючих суб'єктів, що зменшує невизначеність і робить економічне середовище більш прогнозованим
Т. Веблен, Дж.Р. Коммонс, В. Мітчелл	Розкриваючи сутність інституцій та інститутів, їх взаємозв'язок, вплив різних чинників зміни інститутів, наголошував, що узгодження системи інститутів та кінцевих цілей є важливою умовою економічного розвитку. Важливе положення – використання історичного підходу, тобто вивчення інститутів у розвитку. Основою зміни інститутів він вважав не лише соціально-психологічні чинники, але й розвиток техніки та технології. За його твердженням, зміна інститутів підпорядковується природному відбору
М. Оріу, Л. Дюгі, Л. Гурвич	Інституціоналізм виник як результат взаємодії суспільних колективів, котрі є інтегративними установами, тобто такими, що забезпечують єднання суспільства в націю-державу. На думку дослідників, концептуальна основа інституціональної теорії права ґрунтується на ідеї рівноваги, відповідно до якої правопорядок та система фізичної рівноваги сил подібні, а сучасним державам притаманні нескінченні соціальні рівноваги, поєднані у складну систему, однією з яких є правова
Д. Норт	Створив теорію інституціональних змін, метою якої є виявлення внутрішніх (ендогенних) чинників, що сприяють зміні як окремих інститутів, так і інституціональної структури суспільства. Інститути являють собою рамки, в межах яких люди взаємодіють між собою. Вони включають: формальні обмеження у вигляді правил і приписів (наприклад, конституція, контракти, укази тощо); процедури з виявлення і припинення поведінки, що відхиляється від установлених правил; неформальні кодекси поведінки, звичаї, звички, що обмежують сферу дії формальних правил і процедур. На думку автора, звичаї і традиції можуть бути ефективним заміном формальних інститутів, забезпечуючи тим самим значну економію ресурсів. Інститути – це структурні форми взаємодій між людьми, поєднання правил, механізмів, що забезпечують їх дотримання, і норм поведінки

Продовження табл. 3.1

М. Хвесик, В. Голян	Розробили засади формування інституціонального середовища водокористування, спираючись на фундаментальні положення інституціональної теорії, ретроспективний –аналіз інституціональних змін на пострадянському просторі. Розвивали теоретичні підходи до трактування економічної категорії інститут, розглядаючи його як сукупність норм, правил, стереотипів та імперативів, що визначають межі діяльності індивідів і фірм у системі економічних відносин, а також проявляються в різноманітних формах економічних відносин (відносини власності, організаційно-правові форми підприємництва, фінансово-економічні регулятори, контракти). Відповідно до цього підходу обґрунтовували роль інституту в системі економічних відносин та його вплив на відтворювальні пропорції в окремих сегментах національного господарства. На думку авторів, досліджуване інституціональне середовище водокористування є сукупністю інститутів-правил,
	інститутів-організацій та інституціональних умов, що визначають форми, способи і масштаби господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу. Структурували інституціональну систему водокористування, яка представлена сукупністю формальних (базисні інститути, ринкові, фінансово-економічного регулювання й інституціональні угоди) і неформальних (ціннісні фактори, рівень правосвідомості, історичні та етнічні традиції, підприємницька етика)
В. Матюха, М. Мовчан, А. Сухоруков	На думку дослідників, інституціональний підхід до економічних процесів у будь-якій сфері національного господарства полягає в їх упорядкуванні, збереженні необхідного для суспільства ступеня підпорядкування приватних інтересів суспільним. Досліджували інституціоналізацію сфери надрокористування як процес систематизованого нормативного закріплення і регулювання гірничих відносин між суб'єктами господарювання (надрокористувачами) і державою як власником надр за допомогою формування та впровадження у практику відповідних інституцій (норм і правил, стандартів), що в сукупності створюють інституціональне середовище (правове поле,) в якому діють суб'єкти господарювання (надрокористувачі) та організації контролю за їх виконанням
О. Івашина	Досліджено теоретико-методологічні засади інституціоналізації економіко-неекономічних взаємодій, і на цій основі обґрунтовував шляхи і способи ефективної економічної модернізації країни. Чимало робіт присвячено результатам інституціональних перетворень в економічному секторі, порівнюваних з певними критеріями (н-д, рівень трансакційних витрат в економіці). Аналізував причини розривів між формальними інститутами та неформальними нормами (цінності, настанови, звичаї), котрі зумовлюють виникнення незавершених і проміжних інституціональних станів

Продовження табл. 3.1

А. Колодий, Г. Зеленко	Інституціоналізацію розглядали як нормативно-правове врегулювання компетенцій органів державної влади, процес визначення та оформлення організаційних і правових структур органів державної влади для задоволення суспільних потреб. Вважали це поняття дієвим щодо громадянського суспільства, котре в умовах демократії перетворюється на повноцінного суспільно- політичного актора, різновид інституту влади
Н. Ільченко	Інституціоналізація – це становлення нових інститутів, правове й організаційне закріплення тих чи інших суспільних відносин. Щодо інституційного підходу, то це методологія наукового пізнання і практичної діяльності, спрямованої на дослідження механізмів взаємодії і зв'язків суб'єктів суспільних відносин, оцінювання їх поведінки при використанні формальних та неформальних норм, а також визначення ефективності структур й інститутів

**Джерело: систематизовано автором на основі [39, 44-45, 65, 70-71].*

Підсумовуючи викладене вище та розглядаючи інституціоналізацію як процес визначення й оформлення організаційно-правових та інших структур (норм, правил, статусів тощо) у вигляді системи, спрямованої на задоволення суспільних потреб, варто наголосити, що вона стосується не лише державно-правових інститутів, але й місцевого самоврядування. При цьому нормативна складова є не обов'язковою компонентою незалежно від рівня системи [81].

У цілому процес інституціоналізації конкурентоспроможності відбувається у декілька етапів:

- виникнення потреби у економічній безпеці, задоволення якої залежить від спільних дій щодо запобігання ризикам та загрозам або подолання наслідків (економічних, екологічних, соціальних тощо);
- формування загальних цілей досягнення безпеки, суспільних норм, зокрема правових, для забезпечення взаємодії суб'єктів;
- формування системи санкцій та формування відповідальності з метою реалізації норм і правил поведінки суб'єктами.

Процес інституціоналізації триває до створення, згідно з нормами і правилами, чіткої статусно-рольової структури, соціально підтриманої

більшістю його учасників. Складові цієї структури можуть змінюватися і модифікуватися у часі під впливом трансформаційних процесів, однак жодне сучасне суспільство не може існувати без інституціоналізації, без формування інститутів, які є символами порядку та організованості.

Використання інституціонального підходу до створення системи гарантування безпеки зумовлює розширення понятійно-категорійного апарату. Основу можуть становити результати дослідження В. Воронкової, О. Підпригори, В. Тимошенко, наведено в Юридичній енциклопедії [73, с. 696–704] та Словнику термінів [33, с. 155–157], у яких детально розкрито понятійно-категорійний апарат з означеного предмету. Тому використання таких термінів, як інституціональні чинники, інституціональне середовище, інституціональна рівновага, інституціональна пастка, інституціональні зміни та інновації, інституційна система, інституювання, а також розвиток і запровадження нових інститутів, сприяє розвитку як власне інституціонального підходу, так і предмета дослідження. Державні інститути покликані бути гарантами створення умов для ринкового співробітництва і ринкової етики, виховання у суб'єктів ринкових відносин соціальної відповідальності. При цьому у державному регулюванні слід розрізняти два підходи: регулювання інститутів і регулювання діяльності організацій. У першому випадку мова йде про створення загальних правил гри в економіці, а саме про формування прийнятної податкової системи, порядок заключення договорів, створення умов добросовісної конкуренції та ін. У другому випадку держава бере на себе функції бізнесу, виступаючи у якості одного із суверенних суб'єктів ринкових відносин. Насамкінець, важливо, щоб у рамках загальних правил гри кожна із зацікавлених сторін була відповідальна за належне виконання своєї частини функцій з врахуванням інтересів іншої сторони.

Держава виконує центральну роль як організатор розрізнених інтересів в багатьох галузях, відповідаючи національним цілям і погоджуючи конкуруючі інтереси усіх інших суб'єктів [57, с. 122]. Особливо зростає роль

держави в питаннях досягнення безпечного розвитку. Як відомо, вирішення проблем безпеки життєдіяльності – довгостроковий процес, і часто результати відчутні не відразу. Держава, шляхом включення безпекової складової в соціо-економічну політику країни, визначає поведінку фірм та громадських організацій. Органи державної влади займаються процесом формального закріплення норм та правил, тим самим прискорюючи процес змін у суспільстві згідно завдань безпечного розвитку та одночасно забезпечуючи їх виконання. Також органи державної влади забезпечують механізми дотримання громадськістю встановлених офіційних інститутів безпечного розвитку. Проте необхідно, щоб уряд, володіючи суспільно санкціонованими повноваженнями примушення, сам дотримувався встановлених ним правил. З цією метою і необхідна широка участь громадськості як контролюючого органу за виконанням державою її зобов'язань. У цьому аспекті зростає роль громадських організацій, які можуть генерувати сигнали про неефективність інститутів на шляху до безпечного розвитку та необхідність інституційних змін з метою корегування та адаптації законодавства до безпекових потреб суспільства, а також контролювати виконання урядом встановлених офіційних обмежень. Характер цих інститутів варіює від неписаних звичок і традицій до складних юридичних законів, регулюючих процес безпеки технологічного та інноваційного розвитку. Деякі країни навчилися створювати і ефективно використовувати ці інститути для підвищення технологічної безпеки і добробуту своїх націй, але немало і таких країн, які поки що не в змозі досягти подібних успіхів.

Різні інституціональні системи, що забезпечують технологічну безпеку, являють собою складні сполучення формальних і неформальних правил та механізмів їхньої реалізації. Кожна з них володіє особливими, лише їй притаманними можливостями і обмеженнями суб'єктів взаємодії, забезпечуючими досягнення поставлених завдань.

Формальні інститути (писані правила) технологічної та інноваційної безпеки мають ієрархію. Конституційні або політичні інститути, а також

економічні правила відносяться до інституціонального середовища економіки (макрорівень), тоді як контракти є інституціональними угодами (мікрорівень). Соціальні інститути можуть відноситись як до макро-, так і до мікрорівня. Формальні економічні інститути в системі інноваційної безпеки розглядаються найчастіше в одному контексті із правами власності, оскільки вони встановлюють права власності, тобто сукупність прав з використання та отримання прибутку від власності, відчуження інших осіб від використання власності і ресурсів.

Уряд України повинен розвивати як фінансові, так і нефінансові інститути розвитку. До фінансових інститутів розвитку відносяться в першу чергу державні інститути фінансування інноваційного і технологічного розвитку. Серед нефінансових інститутів можна назвати особливі економічні зони (промислово-виробничі, техніко-впроваджувальні, туристсько-рекреаційні, портові), технопарки, промислові парки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій і інші. До останнього відносяться також концесійні угоди, у першу чергу призначені для будівництва й модернізації інфраструктури. Найважливіше завдання інститутів розвитку – створити умови для реалізації довгострокових інвестиційних проектів.

У ряді інститутів розвитку особливе місце займають державні корпорації. Вони є перехідною формою, покликаною сприяти консолідації державних активів і підвищенню ефективності стратегічного управління ними. У міру вирішення цих проблем, а також зміцнення інститутів корпоративного регулювання й фінансового ринку, частина держкорпорацій повинна бути акціонована з наступною повною або частковою приватизацією, частина (держкорпорації, створені на певний строк) – припинити своє існування.

Важлива роль у забезпеченні технологічного та інноваційного розвитку належить системі стратегічного управління, що дозволяє забезпечити гармонійність формування й розвитку всіх названих вище типів інститутів, і спрямована на узгодження бюджетної, грошової, структурної, регіональної й

соціальної політики при рішенні системних внутрішніх проблем розвитку й відповіді на зовнішні виклики. Вона містить у собі взаємопов'язані програми інституціональних перетворень, довгострокові й середньострокові прогнози розвитку економіки, науки й технологій, стратегії і програми розвитку ключових секторів економіки й регіонів, довгостроковий фінансовий план і систему бюджетування за результатами.

Необхідне формування ефективної системи управління державною власністю при дотриманні відповідності складу держмайна функціям держави, відкритості інформації про ефективність управління майном, поліпшенні управління державними частками в акціонерних товариствах, підвищенні ефективності діяльності держсектора економіки, а також створених державних корпорацій і великих державних холдингів у стратегічних галузях.

Має бути здійснено ряд заходів інституціонального характеру для сприяння розвитку малого й середнього підприємництва. Вони включають: розвиток інфраструктури підтримки нових підприємств у рамках бізнес-інкубаторів, технопарків і промислових парків, спрощення для малих підприємств доступу до покупки й оренди нерухомості; розширення системи мікрокредитування; скорочення кількості контрольних і наглядових заходів, проведених відносно малого бізнесу, зниження витрат бізнесу, пов'язаних із цими заходами, жорсткість санкцій відносно співробітників контрольних і наглядових органів, що допускають порушення порядку проведення перевірок, визнання недійсними результатів перевірок у випадку грубих порушень при її проведенні, значне скорочення позапроцесуальних перевірок з боку правоохоронних органів.

У частині корпоративного управління необхідне сприяння поширенню кращої практики, підвищення якості й прозорості корпоративної звітності, розвиток саморегулювання й підвищення відповідальності аудиторів і оцінювачів, розвиток практики залучення незалежних корпоративних директорів, у тому числі на підприємствах з державною участю.

Передбачається також забезпечення балансу прав міноритарних і мажоритарних акціонерів, надання більшої гнучкості при побудові системи корпоративного управління, законодавче регулювання й судовий захист акціонерних угод.

Дієвість інституціональних змін залежить від того, у якій мірі прийняті законодавчі норми підкріплені ефективністю їхнього застосування на практиці. В Україні утворився істотний розрив між формальними (законами) і неформальними нормами (реальним поведінням економічних суб'єктів), що виражається в низькому рівні виконання законодавства й терпимому відношенні до такого невиконання з боку влади, бізнесу й широких верств населення, тобто в правовому нігілізмі. Така ситуація значно ускладнює формування нових інститутів, у тому числі необхідних для розвитку інноваційної економіки.

3.3. Напрями підвищення конкурентоспроможності в Україні

На початку XXI століття одним з ключових факторів конкурентоспроможності держави на світовій арені та її успішності у реалізації стратегії власного соціально-економічного розвитку є вагомий рівень перебігу інноваційних процесів. Новітні розробки, технології, підходи, при наявності чітких програмних документів, які їх регламентують, є, на сучасному етапі розвитку, запорукою успішного позиціонування держави у міжнародному просторі.

Зважаючи на значний рівень впливу глобальних процесів на розвиток кожної держави світу, подібні явища і процеси здійснюють вплив на основні складові внутрішнього простору, включаючи і інноваційний простір. В окремих випадках зазначений вплив може носити занадто масштабний характер, що ставить під загрозу функціонування не тільки конкретного сектору, але й економічної системи в цілому. В цьому відношенні місце і значення держави є провідним, так як від її позиції залежить рецепція інноваційних процесів в її межах. Крім контролю за зовнішніми

інноваційними впливами, держава відіграє роль головного керуючого органа, відповідального за формування необхідних сприятливих умов і параметрів інноваційного розвитку. Це підтверджується і позиціями західних дослідників, наприклад, Андреаса фон Бюлова, який зазначає про наступне: “Ми повністю відстали б, якби держава не стояла біля колиски нової технології” [29]. У розробленні та впровадженні перспективних результатів інноваційних процесів основну роль відіграють не стихійні сили ринку, а централізована стратегія розвитку, яка управляється державою. Держава створює сприятливі умови для інноваційної діяльності, формуючи єдині цивілізовані правила й механізми, що сприяють розвитку всіх суб’єктів інноваційної сфери.

Як показує наявний досвід, особливість інноваційної політики України визначається тим, що українська економіка розвивалась як підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, виробляла лише 20 % кінцевого продукту та була зорієнтована на обслуговування промислового виробництва інших союзних республік. З моменту проголошення акта про політичну незалежність перед державою постало актуальне завдання створити власну економічну систему, що має функціонувати на ринкових засадах. Важливою особливістю трансформаційного процесу перехідного періоду в Україні є його інверсійний характер (тобто формування ринкового господарства в умовах уже існуючого індустріального суспільства). Функціональна заміна централізовано керованих планових зв’язків на ринкові в системі державного управління економікою обов’язково супроводжується глобальними структурними перетвореннями на всіх рівнях суспільного життя. Особливе місце в цьому процесі належить реструктуризації економіки. Її складовими, на думку провідних українських економістів, слід вважати: структурні зрушення (тобто виведення основних фондів з виробництва без заміни та відшкодування тощо); капіталоновацію, створення нових виробничих структур на базі принципово нових технологій; структурне трансформування, що поєднує перші два напрями та передбачає оптимізацію

заміни старих фондів і економічних форм існування підприємницької діяльності на нові [46, с. 305].

Однак, наявні вектори, які повинні сприяти інноваційному розвитку в Україні, реалізуються не повною мірою, що є наслідком впливу соціальних, економічних, технологічних та інших прорахунків. Проблемою є те, що всі вони не є одиничними або випадковими, а мають довготривалий характер. В цьому випадку необхідно відзначити, що структурні зміни, що відбуваються протягом останніх років в економіці України, характеризуються стрімкою втратою позицій галузями, які визначають науково-технічний прогрес [54-56]. Якщо скорочення частки галузей, які виробляють товари, у валовій доданій вартості є закономірним процесом, оскільки відбиває відповідне зростання питомої ваги сфери послуг, то напрям і динаміка трансформації структури промисловості свідчать про прогресуюче технологічне відставання України від розвинених країн світу. Зазначена деформація структури промислового виробництва стала неминуchoю внаслідок відсутності державної промислової політики та переорієнтації товаровиробників на наявний платоспроможний попит, передусім за кордоном.

Як наслідок цього, наявне значне відставання України за останні 10-12 років від економічно розвинених країн по охопленню промисловості інноваційними процесами (зменшення частки і кількості підприємств, що займаються інноваціями). Зокрема, звузилася сфера впровадження нових технологічних процесів, застосування засобів виробництва інноваційної спрямованості, освоєння виробництва нових видів продукції. Виняток становить лише такий різновид інновацій, як проведення комплексної механізації й автоматизації виробництва.

Основними причинами, що гальмують розробку і реалізацію інноваційних процесів, є наступні: відсутність фінансування, високі витрати, відсутність засобів у замовника, високі кредитні ставки, недосконалість законодавства, труднощі із сировиною і матеріалами, високий економічний ризик, відсутність попиту на продукцію, недостатня інформація про ринки

збуту. Більшість зазначених причин мають відверто фінансовий характер. Розгляд обсягів фінансування інновацій у промисловості України вказує на його зростання як у цілому по всіх джерелах, так і по найбільш великому з них — по власних коштах підприємств, а також по кредитах. Інші джерела фінансування інновацій (місцеві бюджети, позабюджетні фонди, вітчизняні і іноземні інвестори) не виявили помітної систематично вираженої динаміки. Великий потенціал збільшення інвестиційних коштів в інновації очевидний при розгляді структури джерел фінансування [69, с. 67-69].

Зважаючи на дефіцит фінансових ресурсів інноваційної діяльності, важливим є використання додаткових інструментів залучення резервів [47-48]. Одним з таких є податкові стимули, які використовуються зі сторони держави. Слід зазначити, що останнім часом саме цей важіль стає дедалі більш уживаним.

Розширення механізмів податкових стимулів у інноваційній сфері зближує наукові інститути з промисловими підприємствами, створюючи вузлові центри “розумної” економіки. В Україні податкове законодавство передбачає низку преференцій для інноваційної діяльності. Це інвестиційний податковий кредит, з достатньо розпливчатыми формулюваннями щодо його повернення, виключення з валового доходу для спеціалізованих підприємств сум, що надаються на інноваційну діяльність, та 20-відсоткова норма прискореної амортизації основних фондів для технологічних парків.

В цілому, малий бізнес в Україні не може розраховувати на суттєву державну підтримку ні за рахунок державних фінансів, ні за рахунок системи податкових пільг. Влада, надаючи податкові пільги для підтримки інноваційних процесів, зацікавлена в оцінці ефективності своїх дій, адже податковий тиск, що зменшується для одних, посилюється на інших. Позитивні результати в досягненні поставленої мети можуть виправдати такі кроки. На жаль, в Україні інформація щодо ефективності застосування податкових пільг для інноваційної сфери в офіційних джерелах відсутня. ЄС ставиться до цієї проблеми значно серйозніше. По-перше, система податкових

пільг там значно ширша. По-друге, ЄС застосовує спеціальне програмне забезпечення — Європейський податковий аналізатор. За його допомогою було обраховано рівень ефективності пільгових податкових режимів, представлений у вигляді відсоткового послаблення податкових зобов'язань.

Одним з можливих джерел фінансового забезпечення реалізації інноваційного процесу є використання коштів транснаціональних корпорацій (ТНК). Роль таких корпорацій для інноваційних процесів в усьому світі важко переоцінити. За останнім даними, у категорію ТНК входять близько 77 тис. компаній із приблизно 770 тис. філій, причому понад 20 тис. таких корпорацій базуються в країнах, що розвиваються. Це говорить про те, що транснаціоналізація охоплює вже не тільки розвинені країни, але й світ, що розвивається.

У сучасному світовому господарстві ТНК є генератором і центральною ланкою в поширенні інновацій. За деяким даними, вони володіють більше 80 % патентів і ліцензій на нову техніку, технології й ноу-хау. По оцінках закордонних спеціалістів, близько 75—80 % загальносвітового обсягу високотехнологічного виробництва у цивільному секторі здійснюється в рамках ТНК, а на 700 найбільших промислових фірм світу доводиться приблизно половина всього обсягу комерційного використання винаходів у світі. В окремих країнах роль іноземних філій ТНК у розвитку високих технологій в обробній промисловості досягає значних цифр: у Норвегії — 48,6 %, Франції — 51,5 %, Канаді — 52,5 %, Великобританії — 59,0 %, Ірландії — 95,6 %.

Враховуючи те, що в інноваційній політиці розвинутих країн посилюється роль кластерної стратегії, спрямованої на створення інноваційних мереж, і в умовах глобалізаційних процесів підтримка нововведень виходить за національні рамки, промислово-інноваційна стратегія України базується на двох основних парадигмах: кластерна модель розвитку основних стратегічних промислових пріоритетів і активна державна політика стимулювання інноваційної активності через розвиток

корпоративного сектору економіки і створення організаційних форм (ПФГ, консорціумів, корпорацій) по типу наука–виробництво–фінансові структури [40]. Наведені напрями можуть бути реалізовані тільки у тому випадку, коли буде проводитися структурна трансформація економіки, яка забезпечить підґрунтя для необхідних змін. Таким чином, одним з головних завдань наведених напрямів виступає структурна перебудова економіки в цілому, яка повинна забезпечити трансформацію системи на основі інноваційних зрушень.

Головним змістом структурного маневру, виходячи з оцінки сучасних тенденцій і реальних можливостей економіки, буде прискорений розвиток національних галузей і виробництв, що в змозі забезпечити конкурентні переваги на світовому ринку, так і поступове прискорення темпів зростання в суміжних галузях економіки. Державна структурна політика на цьому етапі перебудови має зосереджуватися на розв'язанні таких основних завдань: проведення ефективної промислової і аграрної політики та сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і світовому ринках; забезпечення структурного маневру у бік підвищення частки галузей і виробництв з високим ступенем промислово-технологічної переробки, значною питомою вагою доданої вартості і швидким оборотом капіталу; стимулювання інноваційного процесу з метою технологічного оновлення, зниження енерго- та матеріалоемності, підвищення ефективності вітчизняного виробництва; завершення трансформації структури державної власності і управління, податкової системи, товарних і фінансових ринків, інноваційних механізмів та інших — в інститути ринкової економіки та сприяння підприємницькій діяльності; скорочення та оптимізація державного сектору економіки, підвищення ефективності управління державним майном і корпоративними правами; розвиток внутрішнього ринку з підвищенням конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, що сприятиме зменшенню зовнішньої залежності національної економіки та підвищить економічну безпеку держави; реструктуризація технологічної і організаційно-

господарської структури неефективних суб'єктів господарювання з виділенням підприємств і видів продукції, що підлягають перепрофілюванню, консервації, конверсії або ліквідації, в тому числі і через механізм банкрутства; підвищення інноваційної активності на мікрорівні, випереджаючий розвиток високотехнологічних виробництв, сприяння процесам інтеграції і створення великих ефективних і конкурентоспроможних компаній, всебічної підтримки малого і середнього бізнесу; забезпечення більшої прозорості функціонування природних монополій, організаційного їх поділу на природномонопольні і немонopolьні сегменти, посилення контролю за витратами та підтриманням необхідного рівня інвестицій; формування та реалізація державних і галузевих цільових програм розвитку промисловості, аграрного сектору, транспорту, сучасних систем зв'язку і телекомунікацій; прискорення розвитку та ринкової адаптації економічної системи на засадах всесвітньої економічної трансформації, що відбувається на базі новітніх інформаційних технологій, посилення глобальних та регіональних інтеграційних процесів; забезпечення прискореного розвитку та інтеграції у міжнародний інформаційний простір ринкової інфраструктури — товарних бірж, транспортних терміналів, банківських і небанківських фінансово-кредитних установ, ринку інформаційної продукції і послуг; підвищення рівня накопичень в економіці, особливо частки інвестицій в основний капітал, шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та умов переходу від споживацької ідеології у використанні ВВП до забезпечення інвестиційного розвитку.

Крім того, зважаючи на проблему залучення коштів до сфери інновацій, важливим завданням є створення і дієвість системи економічного стимулювання суб'єктів господарювання в галузі використання інвестицій в інноваційних процесах. Створення і функціонування цієї системи припускає, принаймні, вирішення наступних трьох задач: по-перше, визначення конкретних форм і методів стимулювання інвестицій, затрачуваних на інновації; по-друге, встановлення по кожних етапах і стадіях життєвого циклу

інновацій конкретного переліку стимулів; по-третє, застосування нових організаційних структур управління, що сприяють розширенню та інтенсифікації джерел фінансування та засобів стимулювання інновацій.

До елементів системи економічного стимулювання (непрямого регулювання через інтереси) інвестування в інноваційні проекти належать наступні ринкові інструменти управління: податкові і кредитні пільги; державні дотації на інвестування в інновації; державні гарантії комерційним банкам під видачу ризикових кредитів, пов'язаних найчастіше з початковими етапами життєвого циклу інвестицій; пільгові мита на машини, прилади, устаткування та ін., використовувані при виробництві і впровадженні інновацій; прискорена амортизація основних фондів, задіяних в інноваційних проектах; здешевлення ліцензій на виробництво і використання інноваційного продукту чи технологій; матеріальне заохочення працівників підприємств за розробку і впровадження інновацій. Система економічних стимулів повинна охоплювати всі етапи і стадії життєвого циклу інновацій (етапи: фундаментальних НДР; прикладних НДР; ДКР і експериментальних розробок; впровадження інновацій і початок зростання економічного ефекту; нарощування і спад зростання економічного ефекту, а також стадії, що входять у ці етапи). При чому на кожному етапі (стадії) повинні застосовуватися свої стимули прискорення створення, впровадження, поширення інновацій.

Неможливість обмеження тільки ринковими важелями стимулювання інноваційної діяльності, необхідність її обов'язкової державної підтримки припускає існування спеціальної законодавчої бази, що регламентує функціонування інноваційної сфери, включаючи дію підсистеми забезпечення інновацій державними інвестиційними ресурсами. В останні роки в Україні прийнято низку законодавчих і нормативних актів, покликаних сприяти державі в здійсненні своєї управлінської функції в інноваційно-інвестиційній сфері. Однак, на етапі ринкової трансформації економіки вона потребує значної доробки й удосконалення.

У найближчі 10-15 років в економіці України домінуватиме четвертий технологічний устрій (традиційні галузі машинобудування – енергетичне й електротехнічне машинобудування, верстатобудування, приладобудування, хімічне машинобудування), котрий матиме в 2020–2030 рр. власний потенціал для подальшого розвитку та удосконалення на своєму рівні. У той же час одночасно можуть формуватися і розповсюджуватися найбільш ефективні напрямки 5-го і 6-го технологічних устроїв. За даними уже сьогодні у світі відбуваються процеси зниження ефективності п'ятого технологічного устрою [50]. У цьому сенсі світова криза 2001–2002 рр. відобразила точку зламу в динаміці цього устрою та його ключових галузей. І тому стратегія інноваційного прориву, яка є іншою формою технологічного оновлення, протягом найближчих 10-15 років здійснюватиметься західними країнами у напрямку переходу до шостого технологічного устрою, основою якого стане не стільки мікроелектроніка, скільки нанoeлектроніка, фотоніка та оптоінформатика. Виходячи із цього, доцільним буде не наздоганяти розвинені країни в технологіях п'ятого технологічного устрою, а зосередити увагу на становленні ключових напрямів вже шостого технологічного устрою. У стратегії технологічного оновлення економіки України потрібно вибрати найбільш ефективні напрями п'ятого і шостого технологічного устрою, де вона може вийти в лідери або знайти ніші в розподілі інноваційних продуктів.

Світовий досвід технологічного прориву показує, що країна може підвищити свій інноваційний рівень та увійти до числа технічно розвинених, як правило, у *фазах зростання чергового технологічного устрою*. Саме в період зміни технологічних укладів і структурної перебудови світової економіки, що відбуваються на початку XXI ст., необхідно в національній економіці створити конкурентоспроможні виробництва нових технологічних укладів, що здатні зміцнити позиції держави на світовому ринку. Ця можливість обумовлена насамперед тим, що в Україні відсутні виробничі потужності п'ятого технологічного устрою, а відповідно – і проблема вивільнення пов'язаного в них капіталу й відсутність опору соціально-

економічних інститутів структурній перебудові економіки на інноваційних засадах.

Найважливішим інструментом держави у цьому процесі може стати селективна структурна і технологічна політика. Перспективи динамічного зростання об'ємів промислового виробництва і збільшення експорту товарів з високим ступенем переробки безпосередньо залежать від темпів технологічного оновлення економіки. Тільки рух до вищих стандартів світового досвіду може привести до прогресу на шляху прискореного росту конкурентоздатності національної економіки.

Висновки до розділу 3

Фактично, на сьогодні, перед керівництвом країни постає проблема виходу із кризової ситуації та підвищення загального рейтингу конкурентоспроможності України. Діяти необхідно за стратегією, котра пріоритетними напрямками визначає підвищення конкурентоспроможності та зміцнення ресурсного потенціалу; розвиток людських ресурсів; забезпечення екологічної безпеки і використання рекреаційного потенціалу; розвиток міжрегіонального, міжнародного та транскордонного співробітництва; створення інституціонального середовища розвитку і формування позитивного іміджу держави. Як свідчить досвід розвинених країн, для структурно-технологічного розвитку економіки застосовується функціонально-системна методологія планування та управління. Вона ґрунтується на підготовці за певним методом трьох головних планових форм: об'єднаного стратегічного плану, комплексної програми і бюджету. Крім того, як відомо, одним з головних чинників розвитку технологій виступає стимулювання науково-технічного прогресу, за якого важливо цілеспрямовано визначити та забезпечити НДДКР, що зорієнтовані на якісний розвиток структурних елементів засобів і способів у технологічних комплексах. Доцільно підкреслити, що до завдань структурно-технологічного планування входить

пропорційний і збалансований розвиток господарської структури на перспективній науково-технічній основі.

Сучасний підхід до технологічного оновлення економіки, який застосовується в розвинених країнах, ґрунтується на чотирьох базових матрицях впливу державної політики у сфері конкурентоспроможності країни у середньо- і довгостроковій перспективі: ліквідація критичних відставань (Critical Gap Fix), створення основ економіки знань (Knowledge-Based Economy), забезпечення стійкого розвитку та відповідної конкурентоспроможності (Sustainable Development and Responsible Competitiveness), формування соціальної згуртованості і соціального капіталу (Social Cohesion & Social Capital).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Прогрес світової економіки свідчить, що країни, економіки яких відтворюються у контурах передового технологічного укладу, мають більший потенціал розвитку та конкурентні серед інших. Домінуючи у глобальному економічному просторі, вони спроможні реалізувати свої інноваційні, конкурентні переваги через отримання у процесах глобалізації специфічної інтелектуальної, технологічної квазіренти, яка стає додатковим ресурсом інноваційного розвитку країни. Концепція сталого розвитку і парадигма інноваційного розвитку як взаємодоповнюючі та взаємопов'язані концепції становлять теоретико-методологічне обґрунтування сучасних прогресивних глобальних і національних трансформацій суспільного розвитку з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності.

Історичний досвід доводить, що в умовах ринкової економіки живуть 150 країн, але досягли значних успіхів в економіці і добробуті народів лише 25–30 країн, які об'єднали ринкову економіку з її науково-технологічним переозброєнням, зі становленням нового технологічного способу виробництва. Ступінь технологічного розвитку визначає конкурентоспроможність країн на світовому ринку, де за цим індексом Україна належить до слабкорозвинутих країн.

Новітні тенденції науково-технічного і техніко-технологічного прогресу є не лише засобом вирішення нагальних проблем людства, а й стають фактором виникнення нових загроз і небезпек. Масштаби науково-технічних досягнень вражають не більше, ніж масштаби загроз, що містяться в науково-технічних системах, які виходять з під контролю. Ситуація складається таким чином, що поки ми намагаємося долати традиційні екологічні проблеми, весь час виникають нові й нові, а отримані результати вирішення проблем деградації довкілля та зменшення загроз здоров'ю й життю людини виявляються незначними.

За інноваційністю, технологічним рівнем і конкурентоспроможністю вітчизняна продукція ще суттєво поступається розвинутим країнам і не має сучасного наукового забезпечення. За умов збільшення товарного експорту такої продукції це означає, що Україна зростаючими темпами розпродас свої природні ресурси і використовує свою робочу силу вкрай неефективно, особливо, якщо враховувати, що імпорт в країну складається в основному з високовартісної наукомісткої продукції. В Україні не відбувається послідовної модернізації економіки на науково-технологічних основах і вона швидко втрачає позиції національної науки у світовому рейтингу. Рівень розвитку науково-технічного потенціалу країни значною мірою обумовлює конкурентоспроможність економіки на світовому ринку, ступінь її залучення до міжнародного поділу праці, здатність успішно вирішувати соціально-економічні проблеми.

Основною причиною уповільнення процесу нарощення конкурентоспроможності стали криза інвестиційної сфери, критична нестача фінансового забезпечення інноваційної діяльності як на макро-, так і на мікрорівні. Ця обставина робить проблему створення та ефективного функціонування інноваційно-інвестиційного механізму першочерговою у трансформаційних процесах економіки України. Низький рівень наукомісткості вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей, браком стимулів і пільг, а і домінуванням низькотехнологічних галузей виробництва. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1,0%.

В Україні спостерігається недостатня дієвість управлінських впливів на покращення індикаторів побудови раціональної структури економіки (рівень капіталізації, рівень інноваційної активності, якість людського капіталу тощо). Для економіки України характерними є занадто висока матеріалоемність і енергоемність, нерозвинутість інституту конкуренції в ряді видів економічної діяльності, деформованість інституту ціноутворення, недосконалість виконання основних функцій цін (обліково-інформаційної,

стимулюючої, розподільчої балансуючої), які в сукупності покликані створювати умови для удосконалення структури економіки.

Модернізація означає зміни відповідно до найвищих сучасних вимог і норм. Безпосередній вплив на модернізацію державного управління здійснюють такі складові модернізації економіки як: зростання взаємозалежності економік різних країн, цілісності та єдності світового господарства; розвиток мережевої економіки. Цей вплив проявляється, в тому, що: по-перше, окремі нації і держави поступово передають свої функції суб'єктів міжнародних відносин і міжнародного права національним органам; по-друге, звужується сфера державного контролю; по-третє, дедалі більший вплив на розвиток національних економік (як і економіки України) створюють міжнародні організації (ВТО, МВФ, Світовий банк, ЮНКТАД, ФАО, МОП), регіональні організації, багатонаціональні корпорації, інституціональні інвестори, неурядові організації.

Модернізація у світовій економіці означає, що поряд з індустріальними моделями з елементами доіндустріальних форм, все більше розвиватимуться і співіснуватимуть постіндустріальні (інформаційно-технологічні) моделі економічного розвитку. Україна, яка має задовільні стартові умови, здатна підключитися до цих загальноцивілізаційних процесів, що не може не вплинути на подальшу структуризацію її економіки.

Щоб досягти «економічного дива» в Україні і увійти до кола розвинених країн світу в історично стислий проміжок часу, необхідна проривна стратегія розвитку економіки, яка передбачає створення принципово нових видів продукції, що випереджають сучасні зразки на одне – два покоління. Ця стратегія базується на концепції «обганяти не доганяючи», має селективний характер і здійснюється в науково-технічних установах і на інноваційних підприємствах на основі підвищення частки інноваційного нагромадження. На її основі можна забезпечити високу якість життя, створити розвинуте громадянське суспільство, підтримати високий престиж України в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціальне забезпечення: монографія [О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землякін та ін.] НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2007. – 328 с.
2. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. – К. КНЕУ, 2003. – 394 с.
3. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): Монографія /О.І. Барановський– К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
5. Баркалов С. А. Методы агрегирования в управлении проектами / Баркалов С. А., Бурков В. Н., Гилязов Н. М. – М. : ИПУ РАН, 1999. – 55 с.
6. Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму [Текст] : монографія / О.Г. Білорус ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Ін-т економіки і прогнозування НАН України. – Київ : Ун-т «Україна», 2016. – 533 с.
7. Богиня Д., Волинський Г. Структурна перебудова економіки в умовах глобалізації та інформатизації // Економіка України. – 2003. – №7. – С.19–28.
8. Бойко Є., Бондарчук-Грета Г. Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів на основі впровадження НТП // Регіон, економіка: Наук.-практ. журн. — 2003. — № 1(27). — С. 18—24.
9. Бохан А.В. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації : [Електронний ресурс] / А.В. Бохан // Ефективна економіка. – 2009. – №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=42>
10. Будкін В. Постсоціалістична трансформація власності / В. Будкін // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 39–44.

11. Буркинський Б. В. Проблеми теорії та практики багатокритеріальної оцінки крупних народногосподарських проєктів / Б. В. Буркинський // Економічні інновації. - 2013. - Вип. 53. - С. 42-61.
12. Важинський Ф. Розвинута екологічна інфраструктура – показник конкурентоспроможності регіону / Ф. Важинський, В. Черторижський // Наук. вісн. Національного лісотехнічного університету України, К.: НЛТУ, 2006. – Вип.16.6. – С. 212–217.
13. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення : [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Сасенко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
14. Вебер М. Хозяйство и общество: очерки понимающей социологии. Общности. / Пер. с нем. под ред. Л. Г. Ионина. — М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2017. — 432 с.
15. Вебер М. Господарство і суспільство / Макс Вебер; пер. з нім. М. Кушнір. — К. : Всесвіт, 2013. — 1112 с.
16. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
17. Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні: [монографія] / О.О. Веклич. – К.: Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
18. Гайдай Т.В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу / Гайдай Т. // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 53–64.
19. Гайдай Ю.В. Концептуально-методичні підходи до інноваційної організаційної культури на підприємствах торгівлі / Ю. В. Гайдай // Економіка і регіон. - 2012. - № 1.
20. Гайдай Ю.В. Трансформація структурних складових глобального інституційного середовища / Гайдай Ю. // Міжнародна економіка; зб. наук. пр. Вип. 50 / відп. ред. В.Є. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. – С. 238–250.

21. Герасимов М.І. та ін. Економічна безпека (розділ) // Прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил України до 2015 р.- К.: РВПС України НАН України. - 2004.- С.324-334 (особистий внесок – обґрунтування засад оцінки рівня економічної безпеки).

22. Герасимчук З.В. Стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності регіонів України з врахуванням екологічної компоненти / Герасимчук З.В., Білик О.С. // Бізнес Інформ. – 2011. – №11. – С. 90–91.

23. Герасимчук З.В. Фінансова політика сталого розвитку регіону: [монографія] / Герасимчук З.В., Вахович І.М., Камінська І.М. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 220 с.

24. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей : [Електронний ресурс] / Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/en/node/186288>

25. Глобальное конкурентное пространство [Текст] : монография / О.Г. Белорус [и др.] ; науч. ред. О. Г. Белорус ; Киевский нац. экон. ун-т имени Вадима Гетьмана . – К. : КНЭУ, 2008. – 718 с.

26. Гринева В. Н. Диалектика связи и влияния финансового механизма на инновационное развитие экономики: экономическое наследие и современные проблемы : монография / В. Н. Гринева ; под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. В. С. Пономаренко, д-ра экон. наук, проф. Н. А. Кизима. – Харьков : ФОП Павленко А. Г., ИД "ИНЖЕК", 2011. – С. 168–188.

27. Губарева І. О. Формування стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки національної економіки / І. О. Губарева // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 122–129 ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ape_2015_6_17.pdf.

28. Данилишин Б.М. Наукові основи прогнозування природно-техногенної (екологічної) безпеки : Моногр. / Б.М. Данилишин, В.В. Ковтун, А.В. Степаненко. – К. : Лекс Дім, 2004. – 552 с.

29. Дойль П. Менеджмент. Стратегия и тактика / Дойль П. – СПб.: Питер, 1999.
30. Екологічна модернізація в системі охорони атмосферного повітря в регіонах України / [А.В. Степаненко, Г.О. Обиход, А.А. Омельченко та ін.]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 285 с.
31. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В.М. Геєць, В.В. Близнюк, А.А. Гриценко, Б.Є. Кваснюк, С.І. Кіреєв, І. О. Луніна, О. Л. Яременко та ін.] ; за ред. акад. В. М. Гейця ; НАН України, Ін-т економ. прогнозування. – К. : Фенікс, 2003. – 1006 с.
32. Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В. Мочерний. – Київ: Видавничий центр «Академія». – Т. 1, 2000. – 863 с.; Т. 2, 2001. – 847 с.; Т. 3, 2002. – 952 с.
33. Литвин В. Законотворча діяльність : словник термінів і понять / за ред. акад. НАН України В. М. Литвина. – К. : Парламентське вид-во, 2004. – 344 с.
34. Литвин В. Політична арена України :Дійові особи та виконавці / Литвин В.. К. : Абрис, 1994. 495 с.
35. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований : монография / [С.И. Архиреев, А.А. Гриценко, И.Й. Малый, И.Я. Чугунов и др.] ; под. ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 927 с.
36. Информация Всемирного экономического форума The Global Competitiveness Report [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.
37. Иншаков О. В. Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации / О. В. Иншаков // Социологические исследования : [под. ред. чл.-корр. РАН, д. ф. н., проф. Ж. Т. Тощенко и др.]. — 2003. — № 9. — С. 42—51.
38. Івашина О.Ф. Інституціональне середовище економічної модернізації / О. Ф. Івашина // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 18-22.

39. Ільченко Н.М. Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід / Н. Ільченко // Актуальні проблеми державного управління. Харків : ХарРІНАДУ, 2011. – № 1 (39). – С. 3.

40. Інноваційна стратегія українських реформ : [наукове видання] / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2002. – 326 с.

41. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем: [монографія] / [Хвесик М.А., Степаненко А.В., Обиход Г.О. та ін.]; за наук. ред. акад. НААН України М.А. Хвесика / ДУ ІЕПСР НАНУ. – К.: Наукова думка, 2013. – 487 с.

42. Капіталізація природних ресурсів : [монографія] / [М.А. Хвесик, С.О. Лизун, І.К. Бистряков, Я. В. Коваль та ін.]; ред.: М. А. Хвесик; НАН України, Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку. – Київ : ДУ ІЕПСР НАНУ, 2014. – 267 с.

43. Колодизев О. Н. Кредитно-инвестиционная деятельность банков Украины: современное состояние и перспективы развития / О. Н. Колодизев, Н. Н. Власенко // Бизнес-информ. – 2013. – № 11. – С. 342–347.

44. Колодій А. Неоінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях / А. Колодій // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. – 2012. – Вип. 1. – С. 129–139.

45. Косьмій Ю.В. Інституційний аспект етнополітичних відносин / Ю.В. Косьмій // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 56 (№ 1). – С. 562–566.

46. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : [навч. посібник] / Краснокутська Н. В. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.

47. Кузнєцов К. Криза руйнує інноваційний розвиток в Україні. Режим доступу до ресурсу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2009/05/20/193811/>

48. Кузьменко В. П. Криза світового господарства як криза нової економіки / В. П. Кузьменко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 3. – С. 105–115.

49. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – Вид. 2-ге, переробл. і доповн. – К. : ДУ ІЕПСР НАНУ, 2016. – 72 с.

50. Новицький В. Інформаційне трактування класичних підходів в економічній науці / В. Новицький // Економіка України. – 2004. – № 4. – С. 53–63.

51. Обиход Г.О. Методологічні підходи до комплексної оцінки рівня природно-техногенної небезпеки регіонів України / Г.О. Обиход, В.Є. Щуліпенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 107–113.

52. Обиход Г.О. Формування стратегії підвищення екологічної конкурентоспроможності регіонів / Г.О. Обиход // Економіка природокористування і охорони довкілля : Збірник наукових праць. – К.: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2011 р. – С. 147–155.

53. Основні засоби України : [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosn_zas_u.htm

54. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України // Вісник НАН України. – 2001. – №2. – С. 11–15.

55. Перевалов Ю.В. Инновационное предпринимательство и проблемы технологического развития // Общество и экономика. – 1997. – №7. – с. 18–84.

56. Перспективи інноваційного розвитку України: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. Режим доступу до ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>

57. Политология: Энциклопедический словарь / [Ред. Ю.И. Аверьянов]. – М.: Московский коммерческий университет. – 1993. – С. 122.

58. Corruption Perception Index : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2015>
59. Сайт по кластерам Украины. – Режим доступа : <http://ucluster.org/en/>
60. Світовий економічний форум : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports>
61. Собкевич А. В. Инновационное развитие промышленности как составляющая структурной трансформации экономики Украины / А. В. Собкевич и др. ; под ред. Я. А. Жалела. – Минск : НИСИ, 2013. – 71 с.
62. Степаненко А.В., Герасимов М.І. та ін. Економічна безпека (розділ) // Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України : Наукове видання. - К.: РВПС України НАН України. - 2003.- С.224-239.
63. Сундук А.М. Система індикаторів оцінки економічної безпеки України та її регіонів // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. - К.: РВПС України НАН України. - 2003.- Ч І.- С.213-221.
64. Сухоруков А. Методологія оцінки рівня економічної безпеки / А. Сухоруков // Вісник Київського національного торг.-економічного університету. – 2004. –№ 1. – С. 49–55.
65. Сухоруков А.І. Особливості інституціоналізації сфери надрокористування в Україні / А.І. Сухоруков, В.В. Матюха, М.Т. Мовчан // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1(10). – С.151–158.
66. Тищенко В. Ф. Направления государственной политики стимулирования инновационной деятельности / В. Ф.Тищенко, В. Н. Остапенко // Научный вестник Буковинского государственного финансово-экономического университета. Экономические науки : сборник научных трудов. – Черновцы, 2012. – Вып. 2 (23). – С. 222–232.
67. Українська приватизація: перспективи та пріоритети : аналітична доповідь і матеріали круглого столу / [С.О. Біла, В.Є. Воротін, Я.А. Жаліло, О.Й. Пасхавер, Ю.Г. Рубан та ін.] ; за заг. ред. В.Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 58 с.

68. Фурманчук О. «Конкурентоспроможність національної економіки в умовах європейської інтеграції України» /О. Фурманчук // Управління та адміністрування: зб. наук. ст. студ. У 66 заоч. форми навч./ відп. ред. Н.Л. Новікова – Ч. 1. – Київ: Київ. нац. тогр.-екон. ун-т, 2018. – с. 340-346.

69. Ханова Е. В. Определение конкурентоспособности приграничных регионов Украины и России: пути ее повышения / Е. В. Ханова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 41. – С. 67–71.

70. Хвесик М. Управління розвитком національної економіки в контексті дії глобальних процесів / М. А. Хвесик, А. М. Сундук // Економіка України. - 2013. - № 3. - С. 4–16.

71. Хвесик М. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : [монографія] / М. Хвесик, В. Голян; Рада по вивченню продукт. сил України НАН України. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.

72. Чухно А.А. Твори : [у 3 т.] / А.Чухно; Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченко; Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фін. України. – К., 2006. – Т. 2 : Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика. – 2006. – 512 с.

73. Юридична енциклопедія в 6 т. / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Ред-кол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. – К.: Українська енциклопедія. – Т. 1: А–Г. – 1998. – 672 с.; Т. 2.: Д–Й – 1999. – 744 с.; Т. 3: К–М. – 2001 – 792 с.; Т. 4: Н–П – 2002. – 720 с.; Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.; Т. 6: Т–Я. – 2004. – 768 с.

74. Campbell J. L. Institutional change and Globalization. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. – P. 1.

75. Economic Cooperation Organization (ECO). Организация экономического сотрудничества [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ecosecretariat.org>.

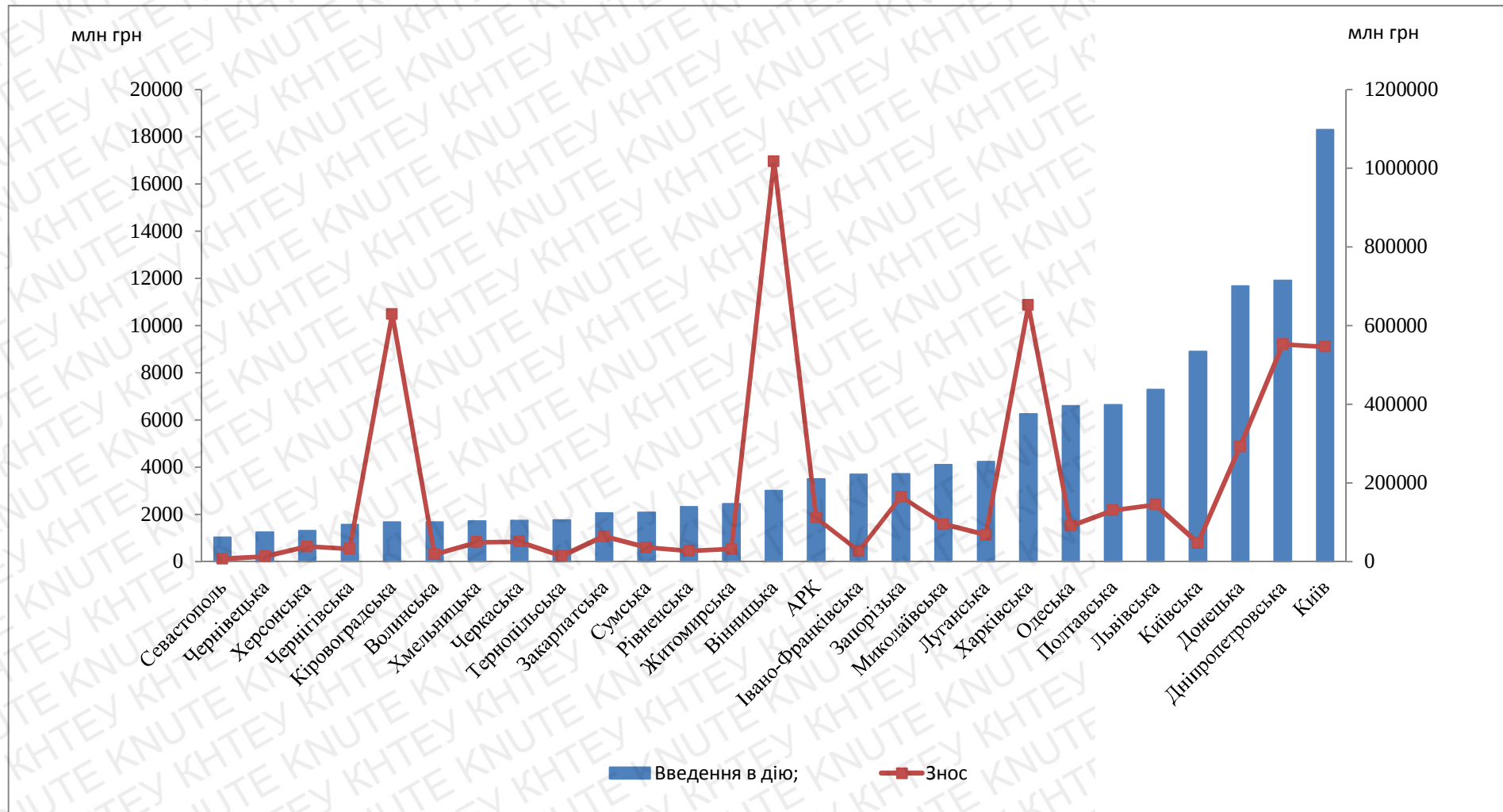
76. Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sedac.ciesin.columbia.edu/data/collection/esi/>

77. Failed states index : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_0.pdf
78. Global peace index : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fsi.fundforpeace.org/>
79. Guryanova L. S. Econometric modelling of the financial regulation mechanism in regional development / L. S. Guryanova, T. S. Klebanova, V. S. Gvozdytskiy // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 11. – С. 408–421.
80. Heller M. Capitalism, institutions, and economic development. — L., 2009. — 312 p.
81. Hodgson G. Institutional economics: from Manger and Veblen to Coase and North // The Elgar Publishing, 2004. — P.84-101.
82. Homo institutus—Человек институциональный : монографія / под ред. О. В. Иншакова. – Волгоград : ВолГУ, 2005. – 622 с.
83. Innovation Union Scoreboard – 2011 [Electronic resource] / European Commission. – Access mode : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2011_en.pdf.
84. Ketels C. European Cluster Panorama 2014. European Cluster Observatory [Electronic resource] / C. Ketels, S. Protsiv ; Center for Strategy and Competitiveness, Stockholm School of Economics. – October, 2014. – Access mode : <http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/cluster/observatory>.
85. KLD's Domini 400 Social Index : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.kld.com/indexes/ data/fact_sheet/DS400_Fact_Sheet.pdf.
86. North D. Institutions, Institutional Change, and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990; P. 152
87. North D. Structure and Change in Economic history. N.-Y.: Norton, 1981.
88. North D., Thomas R. The Rise of the Western World: A New Economic History, Cambridge, Cambridge University Hress, 1973.

89. Nussbaum M. World Institute for Development Economics Research / Nussbaum M., Sen A. – Clarendon Press, 11 March, 1993. – 453 p.
90. Nussbaum M. Creating Capabilities: The Human Development Approach,. Cambridge MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2011, 256 p.
91. World Economic Forum Davos 2012: India at 125th position in Environmental Performance Index
92. Pilot Trend Environmental Performance Index (Trend EPI) – 2012 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Єльського університету (США). – Режим доступу: <http://epi.yale.edu/epi>
93. Porter Michael E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / Michael E. Porter. – New York : The Free Press, 1980. – 264 p.
94. Pylypiv V. Institutional principles of balanced nature management in the context of environmental and natural-technogenic safety / V. Pylypiv, A. Obikhod, I. Illiashenko // Науковий журнал «Економічний часопис-XXI». – К.: ТОВ ВКП «СТ-друк», 2015. – №9-10. – С. – 98–102.
95. Sustainable development : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sustainabledevelopment.un.org/>
96. The Economics of Property rights. Ed by Furuboth E.G., Pejovich S., Cambridge, 1974.
97. The International Institute for Management Development : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imd.org/wcc/news-wcy-ranking/>
98. The World Bank Group [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ibgd.org>. <http://devdata.worldbank.org/data-query>.
99. United Nations Industrial Development Organization (UNIDO). Организация Объединенных Наций по промышленному развитию (ЮНИДО) [Electronic resource]. – Access mode : // <http://www.unido.org>.

ДОДАТКИ

Додаток А

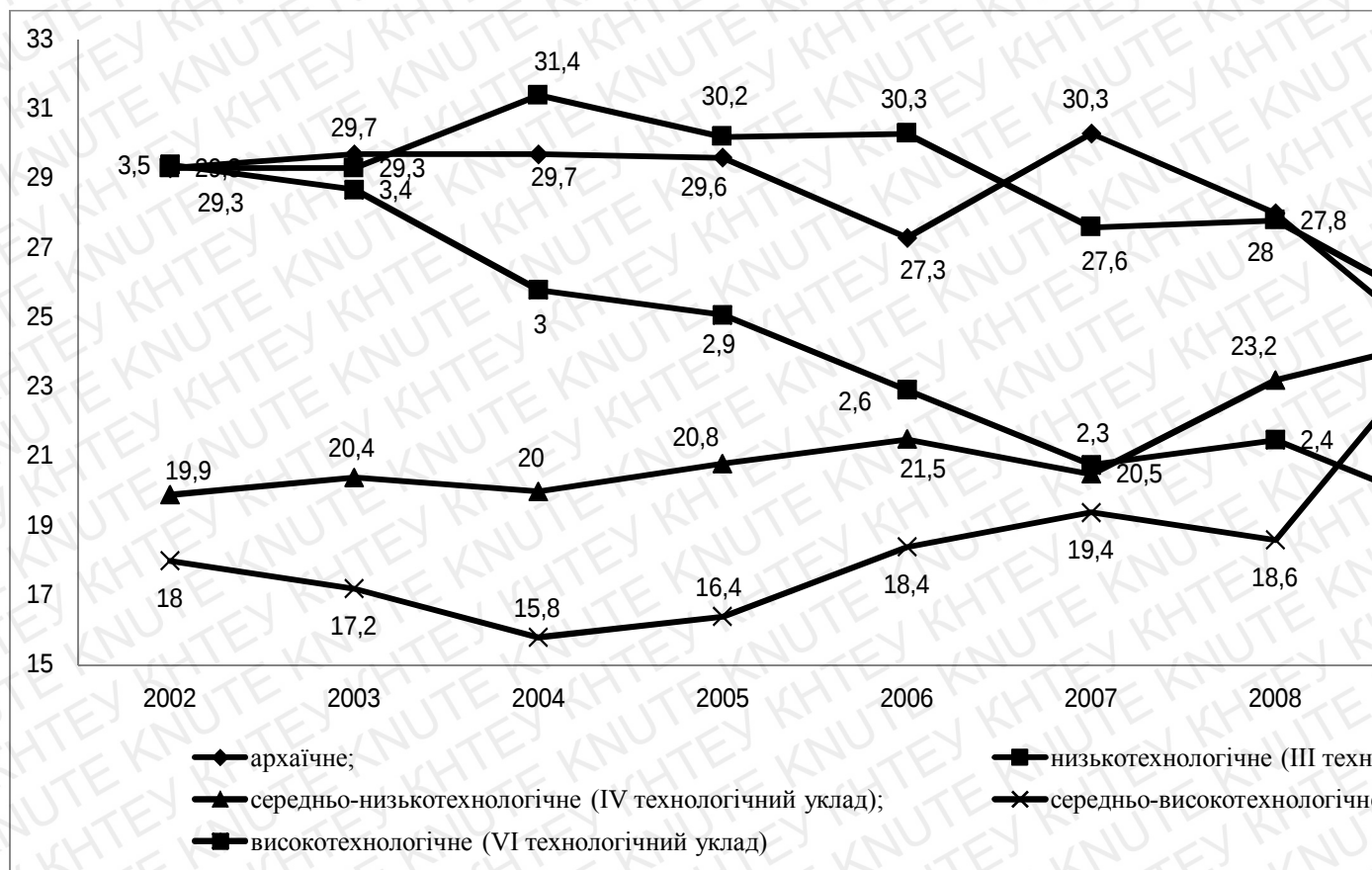

Співвідношення між введенням в дію основних засобів виробництва та показниками їх зносу за регіонами України, 2010 рік, млн грн
(розроблено автором за даними Державної служби статистики України)

Основні засоби за видами виробництв в Україні, по роках

Рік	Всього		Архаїчні		Низькотехнологічні		Середньо- низькотехнологічні		Середньо- високотехнологічні
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн
2002	339,3	100	99,4	29,3	99,4	29,3	67,4	19,9	61,1
2003	362,6	100	107,7	29,7	106,2	29,3	73,8	20,4	62,5
2004	420,1	100	124,7	29,7	132,1	31,4	84,0	20,0	66,5
2005	456,7	100	135,3	29,6	138,0	30,2	95,1	20,8	75,1
2006	525,2	100	143,2	27,3	159,0	30,3	112,7	21,5	96,8
2007	660,4	100	199,9	30,3	182,2	27,6	135,1	20,5	128,0
2008	760,2	100	212,5	28,0	211,7	27,8	176,4	23,2	141,7
2009	970,9	100	229,4	23,6	241,4	24,9	237,4	24,5	242,6
2010	1101,2	100	255,4	23,2	292,8	26,6	252,1	22,9	279,9

**Джерело: систематизовано автором на основі [Інноваційно-інвестиційна і технологічна економічних систем: [монографія] / [Хвесик М.А., Степаненко А.В., Обиход Г.О. та ін.]; за наук. ред. ІЕПСР НАНУ. – К.: Наукова думка, 2013. – 487 с.]*

Розподіл основних засобів за видами виробництва (технологічними укладами) в Україні

[*Джерело: систематизовано автором на основі [Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека економічних систем: [монографія] / [Хвесик М.А., Степаненко А.В., Обиход Г.О. та ін.]; за наук. ред. ак. ІЕПСР НАНУ. – К.: Наукова думка, 2013. – 487 с.].